

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliř Tarihi: 28.03.2023

Submitted: 28.03.2023

Kabul Tarihi: 22.12.2023

Accepted: 22.12.2023

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1397273>

Hande İLK TEN¹

II.ABDULHAMİD DÖNEMİ MEMUR YOLSUZLUKLARI (1876-1908)**

ÖZ: Osmanlı'nın son döneminde Padişah II. Abdülhamid'in önemli bir yeri vardır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki yeni düşünce ve düzeni tesis etmede birçok reform yapmıştır. Bu reformların yapılmasının amacı Osmanlı son döneminde devletin içinde bulunduğu zafiyeti yok etmek ve devletin yenedünyaya adaptasyonunu sağlamaktır. Ancak bu amacın önündeki en önemli engellerden biri hiç kuşkusuz yolsuzluklar olmuştur. Bu yolsuz fiiller her devletin zafiyete düştüğu dönemlerde, ekonomik sorunlar yaşandığı zamanlarda, kıtlık ve savaş gibi olağanüstü koşullarda kendini gösterir. Osmanlı'nın son döneminde ise birbiri ardına kaybedilen savaşlar, başkent-taşra arasındaki haberleşmenin zayıflığı, denetimsizlik, mali buhran yaşanması, kişisel hırsları olan idareciler sebebiyle çok sayıda yolsuzluk dosyası hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı uzun yıllar iktidarda kalan II. Abdülhamid döneminde yaşanan yolsuzluk fiillerini inceleyip kamu personellerinin durumu

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, handeilkten@gmail.com,
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-3390-119X>.

** Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yürütmekte olduğum "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kamu Yönetimindeki Yolsuzluklar (1876-1918)" başlıklı tezden elde edilen bilgilerle kaleme alınmıştır.

hakkında çıkarım yapmaktır. Çalışmada Osmanlı Arşivi yolsuzluk dosyaları incelenmiş olup konuyla alakalı yayınlarda da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Memurlar, Yolsuzluk, Rüşvet, Zimmet, Görevi Suistimal

Corrupts Civil Servant in the Period of Abdulhamid II. (1876-1908)

ABSTRACT: In the last period of the Ottoman Empire, Sultan II. Abdulhamid has an important place. He made many reforms to establish the new idea and order after the declaration of the Tanzimat Edict. The purpose of these reforms was to eliminate the weakness of the state in the last period of the Ottoman Empire and to ensure the adaptation of the state to the new world. However, one of the most important obstacles to this goal has been corruption. These corrupt acts manifest themselves in times of weakness in every state, in times of economic problems, and in extraordinary conditions such as famine and war. In the last period of the Ottoman Empire, there are many corruption files in the Ottoman archives related to this period due to the wars that were lost one after another, the weakness of communication between the capital and the provinces, lack of control, financial depression, and administrators who personal ambitions. Our aim, in the study, is to examine the acts of corruption during the reign of Abdulhamid II, who remained in power for many years, and to make inferences about the situation of civil servants. In the study, the Ottoman Archive corruption files were examined and relevant publications were used.

Key Words: Civil Servants, Corruption, Bribery, Embezzle, Malpractice.

Giriş

Yolsuzluk tarihin en eski dönemlerinden beri var olan suçlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kavramsal olarak yolsuzluk hukuki, ekonomik, ahlaki ve kültürel olarak birçok disiplin perspektifinde incelenmiştir. Çeşitli tanımlamaları olan yolsuzluk kavramını açıklamadan önce etimolojisine göz atmakta fayda vardır. Yolsuzluk, Türkçede “yol” kökünden gelmektedir. Dolayısıyla yolsuzluk, “Yolunda yapılmayan, kurala aykırı ve usulsüz iş ve fiiller” anlamına

(ATAD)

gelmektedir². Ayrıca yolsuzluk “yıkamak, ihlal etmek” anlamında Latince *Corrumpere*, İngilizce *Corruption*, Almanca *Korruptus* kelimeleri ile aynı anlama gelmektedir³. Ancak yolsuzluk kavramı tarihsel süreçte karmaşık unsurlar, süreçler ve ilişkiler içermesi nedeniyle hâlâ tartışılan ve tanımlanmaya çalışılan bir kavram olmuştur. Bunun en önemli nedeni yolsuzluğu inceleme nesnesi haline getiren bilim insanlarının dünyayı algılama ve yorumlama biçimleridir. Ancak tek neden de bu değildir. İçinde bulunulan nesnel süreçler ve düşünsel alandaki egemen iklim, aynı oranda belirleyici olmuştur⁴.

Osmanlı Bürokrasisinde Yolsuzluklar

Rüşvet Suçları

Yolsuzluklar içinde belki de en önemlisi, sadece devlet memurları değil toplumla da uyumlanan rüşvettir. Tarihin en eski yolsuzluk çeşitlerinden biri olan ve sözlükte *yaptırılmak istenen bir işte illegal olarak kolaylık ve hızla sağlanması için bir kimseye maddi değeri olan mal ya da para verilmesi*⁵ olarak geçen rüşvet, devlet görevlisinin bir işi yapmak veya yapmamak için toplumun ve hukukun kendisine tanımadığı yoldan bir menfaat temin etmesidir⁶. Etimolojik olarak rüşvet kelimesi Arapça kökenli olup *reşâ* fiilinden türemiştir⁷. Arapçadan eski Türkçeye dolayısıyla günümüze kadar gelmiş olan rüşvet kelimesi çeşitli şekillerde söylenmiştir. Rüşvet istemeye, *istişrâ*; rüşvet isteyene, *müsterşî*; rüşvet

² Ömer Bozkurt vd., *Kamu Yönetimi Sözlüğü*, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1998), 64.

³ Ayfer Gedikli, “Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, C.IX, S.36, (2011): 170.

⁴ Nuray Ergüneş, “Bankalar, Birikim, Yolsuzluk 1980 Sonrası Türkiye’de Bankacılık Sektörü”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 7. *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler Etkiler ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: TEPAV Yayınları, 2006), 23-24.: Peter Larmour, “Corruption and Governance in South”, *Pasific Studies*, Volume 20, Issue 3, (1997): 3- 4.

⁵ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 1998), 2: 1872.

⁶ Ahmet Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi,1985), 1.

⁷ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.11, (2008):139.

vermeye *reşv*; rüşvet almaya *irtişâ-irteşâ*; rüşvet alana *mürteşî*; rüşvet verene *râşî-reşâ*; aracılık yapana *râiş* denmektedir⁸.

Rüşveti diğer suçlardan farklı kılan en önemli neden, taraflar arasında gizli kalması ve yapılan soruşturmalara karşın ispatının zor olmasıdır. Suçüstü yapılmadığı takdirde saptanabilmesi çok güçtür. Rüşvet eğer personelin görevini kullanarak bir yolsuzluk yapılması için verilmişse kayıtlardan anlaşılır. Ancak takdir yetkisine sahip bir personelin takdirini etkilemek için verilirse bunun meydana çıkarılması ancak itirafla olmaktadır. Örneğin bir ihalede devletin yararına en iyi teklif veren bir kişi dururken, başka bir kişi ihaleyi alıyorsa burada kişisel bir çıkarın söz konusu olduğu ilk akla gelen ihtimaldir. Ancak memurun düşüncesini değiştirip raşinin lehine karar aldırılması için verilmişse bunu ispat etmek mümkün olmamaktadır. Rüşvet fiilinin kolay ispat edilememesi aynı zamanda bir kamu personeline yapılabilecek en kolay isnat olmasının da önünü açmaktadır. Özellikle birbirileri arasında husumet yaşayan memurlar veyahut memur ile ahali arasında bu tür isnatlar Osmanlı ülkesinde çok sık karşılaşılan durumlarıdır.

Devletlerin zafiyet gösterdiği dönemlerde ivme kazanan bu suç, Osmanlı'nın son döneminde o kadar artmıştır ki rüşvet alınmadan iş görülemez, atama yapılamaz olmuştur. Rüşvet suçu çoğunlukla kanıtlanamayıp iddia boyutunda kalsa da II. Abdülhamid döneminde mahkemeye intikal eden ve yargılama yapıldığı çok örnek karşımıza çıkar. Rüşvet oranının bu denli fazla olmasının en önemli nedenlerinden biri hediye kültürüdür. Hediyeleşmenin sınırları 1850 yılında Meclis-i Vâlâ'da kesin şekilde çizilmesine rağmen, yüzyıllardır toplumsal kodlara yerleştiği ve memurların bekâ sorunu yaşamalarından dolayı II. Abdülhamid döneminde de çözülemeden kalmış ve kazanılması en kolay yolsuzluk türü olmuştur. Dolayısıyla Tanzimat döneminde kanuni olarak önemli adımlar atılsa da II. Abdülhamid döneminde rüşvet fiili çok sık karşılaşılan türlerden biri olmuştur.

Rüşvet alınması, verilmesi ve aracılık edilmesi isnadı birçok belgede geçmesine rağmen çoğu ispat edilemeden kalmıştır. Ayrıca hem Tazminat döneminde hem

⁸ Nevzat Güreli, "İrtikâp ve Rüşvet Cürümleri", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1954), 19.; Halil Sahillioğlu, "İbn-i Nüceym'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1, (1966): 692.

de Padişah II. Abdülhamid döneminde yapılan reformlara rağmen rüşvetin önüne geçilememiştir. Hatta tamamen önlenmesi şöyle dursun artarak devam etmiştir. Başka bir deyişle kamu personeli üzerinde tüm iyileştirmelere rağmen vazgeçirici etkiye sahip olmamıştır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi amacıyla arşivdeki çok sayıdaki belgeyi incelenmiştir. Buna göre rüşvet suçu işleyen personelin veya yerel idarecinin belirli bir zümreye ait olduğu veya belirli bir nezarete bağlılığı hakkında fikir yürütmek hatalı ve yanlış bir yaklaşım olacaktır. İncelenen dönem içerisinde hemen hemen her alanda, her sınıfta, her rütbede, her etnik unsurdaki, her coğrafyada ve her memuriyette rüşvet suçu işlenmiştir. Reaya arasında ise iş gördürmek veya memurun yapması gereken işi yaptırmamak için kullanılan araçlardan olmuştur.

Osmanlı'nın son dönemini içeren çoğu telif eserinde adliye alanında yapılan reform hareketlerinden bahsedilip yargı mekanizmasının işlerliğine vurgu yapılsa da incelenen dönemde adliye makamlarının adı sıklıkla rüşvet olaylarına karışmaktaydı. Yargı sistemindeki aksaklıklar çoğu kez padişahları ve devlet adamlarının gündemini işgal etmiş bu aksaklıkların giderilmesi için mesai harcanmıştır. Bizzat II. Abdülhamid'in başlattığı adli reformun yetersiz kaldığı belgelerdeki yolsuzluk oranlarından ortaya çıkmaktadır. Adliye Nezâreti'ne bağlı personelin hangi mevkide olursa olsun rüşvet suçu işlediklerine dair örnekler bulunmaktadır. Özellikle yargılamayı yapacak müstantik (sorgu hâkimi), müddeiumumi (savcı) gibi memurlarla yargılama yapıp hüküm verildikten sonraki cezaların kontrolünü sağlayan gardiyan gibi denetleyici memurlar, rüşvet alarak bir suçlunun müeyyideden kurtulmasına veyahut hapisanelerden kaçmalarına yardım edebiliyorlardı. Suriye Vilayeti'nde yaşanan bir hadise bu fikre örnektir. Humus'ta Nusayrilerden 11 kişinin adının karıştığı bir cinayet vakasında suçlular, rüşvet ile beraat etmişlerdir. Dönemin Hamidiye Kazası Kaymakamı Jandarma Binbaşısı Şevket Bey, Hamidiye Bidayet Mahkemesi reisi, müstantik muavini ve diğer adliye görevlilerinin rüşvet alarak katiller hakkında men-i muhakeme (yargılanmama) kararı verdikleri bir muhbir tarafından Sadrazama bildirilmişti. Bunun üzerine Suriye Vilayeti İstinaf Mahkemesi Müddeiumumisi tahkikat yapmış ve jurnalın doğru olduğu kısa sürede ortaya çıkarılmıştı. Böylece suçlular yargılanmış, rüşvete iştiraki olan müstantik muavinin de görevine son verilmiştir⁹. Buna ek olarak sadece adliye

⁹ BOA., BEO., 170/012682; BOA., DH.MKT., 2060/105.

memurları değil aynı zamanda bölgedeki idarecilerin de suçluları rüşvet karşılığı salıverdiği örnekler bulunmaktadır. Bu örneklerden biri Diyarbakır Vilayeti'nde yaşanmıştır. Diyarbakır Vilayeti Palu Kazası Kaymakamı Nazif Bey, adam öldürme ve yangın çıkarma suçlarından hüküm giyen Ramazan b. Hüseyin adlı kişinin rüşvet karşılığında serbest bırakılmasını sağlamıştır¹⁰. Görüldüğü gibi rüşvet ve kayırma ile üst mevkideki idareci veya memurlardan destek görenler kendilerini tahliye ettirebiliyorlardı.

Rüşvet suçunun işlendiği başka bir örnek de Hakkâri Sancağı'nda geçmektedir. Hakkâri Ceza Riyaseti vekâletine tayin edilen Ahmed Ziver Bey, rüşvetle iş gördüğünden ve bir takım uygunsuz hareketlerde bulunduğundan dolayı merkeze ihbar edilmişti. Bu jurnal üzerine Ahmed Bey hakkında tahkikat yapılması emredilmiştir. Zaten daha öncesinden de Hakkâri Mahkemesi üyeliği yaptığı sırada kötü hal ve hareketlerinden dolayı azledilerek Ceza Riyaseti vekâletine tayin edilmişti. Kısa süre sonra Hakkâri Sancağı Ceza Riyaseti'ne asaleten Ebussuud Efendi tayin edilince geçici görevinden doğal olarak el çektilmiş ve bir süre açıkta kalmıştır. Ahmed Bey, 10 Aralık 1896 tarihinde bu sefer de Padişah iradesiyle Maraş Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Reisliği'ne atanmıştır. Ancak burada da irtikâp ve irtişa suçlarından ötürü ortağı Maraş Sancağı Bidayet Mahkemesi Müddeiumumi Muavini Osman Bey ile birlikte azledilerek yargılanmıştır¹¹. Padişah iradesiyle göreve atanan Ahmed Ziver Bey, yine iradeyle görevden azledilmiş ve yargılanmıştır. Burada görüldüğü üzere üstünde suç isnadı olan bir memur, öncelikle uyarı niteliğinde başka bir muntıkaya tayin edilmiş ve suçu ikinci kere tekrarladığı için mahkeme edilmiştir.

Hakkında rüşvet şüphesi bulunan memurların tahkikatları ve sorgulamaları yapıldıktan sonra sonuç olarak üç durum meydana geliyordu. Bunlardan birincisi bir takım çıkarlar veya sürtüşmeler neticesinde memura iftira atılması durumudur. Mesela Tarsus Kaymakamı Ali Yaver Bey, Mersin Mutasarrıflığı'nı vekâleten yürüttüğü sırada, Tarsus Belediye Meclisi Başkanlığı'nda kalabilmek için Mısrızade Mustafa Efendi'nin aslen Beyrutlu bir Rum olan Tarsus İdare Meclisi Üyesi Şakir Petrus'tan 40 Fransız frangı rüşvet aldığını iddia etmiştir. Bu iddia üzerine tahkikat yapılmış ve aslında Ali Yaver Bey'in dediği gibi bir

¹⁰ BOA., İ.DH., 1297/43.

¹¹ BOA., BEO., 879/65891; BOA., DH.MKT., 140/22, BOA., DH.MKT., 146/39; BOA., İ.AZN., 15/26; BOA., İ.AZN., 30/34.

durumun olmadığı kısa sürede ortaya çıkmıştır. Çünkü Ali Yaver Bey'in işaret ettiği 1891 yılında Mısırzade Mustafa ve Şakir Petrus Beylerin her ikisi de başkan değildir. Bu yüzden bir rüşvet durumu oluşamayacağı hasebiyle Usul-i Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanun-ı Muvakkatı'nın 123. maddesi¹² gereğince hem Mısırzade Mustafa'nın hem de Şakir Petrus'un men-i muhakemelerine karar verilmiştir¹³.

İkincisi rüşvet şüphesini kesinleştirecek herhangi bir delilin bulunamamasından dolayı men-i muhakeme kararının çıkmasıdır. Örneğin Ergani Telgraf ve Posta Müdürlüğü'nde meydana gelen rüşvet olayında Telgraf Müdürü İzzet Bey, Telgraf Mektupçusu Bekir Efendi ve Muhabere Müdürü Hayri Bey'in kendisinden 50 lira rüşvet aldığını ifade ederek şikâyetle bulunmuştur. Bekir ve Hayri Efendiler hakkında dava açılrsa da Şura-yı Devlet'in yaptığı incelemeler neticesinde *adı geçen kişilerin rüşvet aldıklarını kanıtlayıcı delillere ulaşamamıştır*. Böylece Bekir Efendi ve Hayri Bey'in beraatına karar verilmiştir. Fakat İzzet Efendi haklı olduğunu kanıtlayamadığı için mahkeme kararıyla görev yerinin değiştirilmesine maruz kalmıştır. Dahası davasındaki ısrarı sebebiyle mahkeme masrafları da ona ödettilmiştir¹⁴. Görülüyor ki rüşvet isnadıyla yargılanan bir kişinin, kendisi itiraf etmedikçe, delillerinin olması çok da mümkün değildir. Dolayısıyla suçlu olsalar bile deliller bulunamayınca aklanıp göreve iade edilmekteydiler. Şura-yı Devlet'e intikal eden rüşvet davalarında Şura-yı Devlet'in dikkat çeken davranışı rüşvet aldığı veya verdiği güçlü şekilde bilinen kişi ya da kişileri cezalandırmasıdır. Ancak bir ispat da mevcut değilse sadece birinin ifadesine bakılarak devlet personellerinin azilleri veya görevlerinden tart

¹² "Müstantik vaki olan filin ne cinayet ve cünha ve ne de kabahat nevinden olmadığı reyinde bulunduğu veyahut isnad olunan fiili maznun-ı aleyhin irtikap ettiğine dair bir güne delil ve emare görmediği takdirde men-i muhakemeyi yani muhakemeye mahal olmadığını bir kıta kararname ile beyan edecek ve maznun-ı aleyh tevkiif olunmuş ise sebil-i tahliye kılınacaktır." 25 Haziran 1879 tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkatının tam metni için bkz. *Düstûr*, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s.s. 131-224; Ahmet Gökçen, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı" *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1-2, (1994): 203-288.

¹³ BOA., ŞD., 2124/10'dan akt., Harun Çoban, "Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç ve Ceza (1892-1900)", (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 117.

¹⁴ BOA., DH.MKT., 1866/56.; BOA., DH.MKT., 2036/106.

cezalarıyla cezalandırmamaya çalışıyordu. Buradaki amaç memurlara adaletli davranmaya çalışmaktı ve onları gücendirmemektir.

Üçüncüsü ise şahitler ve şüphelinin itiraf etmesiyle rüşvet alındığını kuvvetlendiren delillerin ortaya çıkarılmasıyla gerçekten bir rüşvet fiilinin kesinleşmesi durumudur. Suçu itiraf etme noktasında en iyi örnek Hama'da görev yapan Âşar Müdürü Mecid Efendi örneğidir. Mecid Efendi Hama'daki üç köyden bahanelerle 21.000 kuruş rüşvet aldığını itiraf etmiştir. İtiraf sonrasında hakkında soruşturma açılmıştır. Yargılaması yapılan Mecid Efendi görevinden azledilmiştir¹⁵. Ancak belirtilmelidir ki rüşvet suçunun itiraf edilmesi davranışı hemen olmamaktadır. Hesaplar ve defterler incelendiği bir süreçte itiraf gerçekleşir. Çünkü heyecana veya korkuya kapılan memur psikolojik olarak itiraf etme zorunluluğu hisseder.

Bu dönemde memurların rüşvet olaylarına karışması durumunda görevlerinden azledilip yargılanma örnekleri bile rüşvet suçunun işlenmesi durumunda verilecek cezalardan imtina edildiği davalar da meydana gelmiştir. Mesela Dersaadet'te üç sene hapis cezası alan Antaki Nasrullah adlı kişinin cinayet mahkemesi heyetinin kendisinden rüşvet istediğini Adliye Nezareti'ne ihbar etmesi üzerine sadece cinayet mahkemesi heyetinin dağıtılmasıyla yetinilmiştir¹⁶. Buradaki tutumun nedeni henüz rüşvet alışverişinin gerçekleşmemiş olmasıdır. Ancak yine de rüşvet girişiminin cezasız kalmadığı da gözlemlenmektedir.

Osmanlı'da vilayet valilerinin yaptıkları yolsuzluklar başlangıçtan beri ortada olan bir durum olsa da Osmanlı son döneminde büyük bir artış yaşadığı bir gerçektir. Küçük memurların maaşlarının yetersiz olması, ailelerini geçindirmek noktasında yaşadıkları buhran dönem dönem rüşvet almaları konusunda itici unsur olmuştur. Ancak vali gibi taşra idaresinin en üst noktasında olan yüksek memurların da rüşvet alıp yolsuzluk yaptıkları çok sık karşılaşılan bir sorun olmuştur. Burada ihtiyaçtan doğan bir durum olmadığı aşikârdır. Çünkü valiler, seviyeleri nedeniyle yeterli maaş alıyorlardı ve görevlere gittiklerinde harcırahları ödeniyordu. Yine de vilayet valilerinin adı sıklıkla yolsuzluklara

¹⁵ Bilge Ceren Türkmen, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886)", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 22.

¹⁶ BOA., Y.PRK. AZN., 11/5.

karışmaktaydı. En bilineni rüşvetti. Özellikle de merkezden uzak doğu vilayetlerinin valilerinin bu konuda bir hayli meşgul oldukları bilinmektedir. Örneğin Bağdat Vilayeti vali, defterdar gibi yüksek memurların arasındaki mücadele ve diğer memurların yaptığı yolsuzluk fiilleriyle karşı karşıya kalan bir vilayettir. Dolayısıyla bölgeye atanacak yöneticilerin siyasi ve sosyal sorunların haricinde yolsuzluklar ve uygunsuzluklarla da mücadele etmesi gerekmektedir. Osmanlı yönetimi buraya atanacak olan yönetici ve memurlardan, bölgedeki istikrarın sağlanması, aşiretler arasındaki problemlerin çözümü, yerel toprak ağalarına karşı devletin gücünün devamı ve yolsuzluklarla mücadele etme gibi hizmetler beklemiştir¹⁷. Buna rağmen dönemin çoğu valinin adı rüşvet dosyalarında geçmiştir. Osmanlı'da valilerin idare ettiği vilayet dairelerine rüşvetle memur aldıkları ile ilgili çok fazla örnek vardır. Bunun sonucunda da liyakatli personel sorunu hiçbir zaman çözüleliyordu. Örneğin 1889-1891 yılları arasında görev yapmış olan Giritli Sırrı Paşa vilayet memurlarını haksız yere değiştirip yerlerine rüşvetle liyakatsiz memurlar atıyordu. Sırrı Paşa, Hille Mutasarrıfı Salih Paşa tarafından da merkeze şikâyet edilmiştir. Bölgeye yeni atanmış olan mutasarrıf, Sırrı Paşa'nın *kuvve-i kalemiyesiyle pek çok eğri işi doğru göstermek* suretiyle bölgenin durumunu merkezden sakladığını iddia etmektedir. Valinin bölgede Arap ahali ile sorunların çözülmesi gibi bir görevi olduğu halde ağnam vergileri konusunda ahali ile karşı karşıya gelinmiştir. Hatta Salih Paşa'nın bahsettiğine göre Arap aşiretlerinden bazıları silaha sarılmaktan geri durmamışlardır¹⁸. Başka bir örnek de 1892 yılında Konya Valisi Hacı Hasan Hilmi Bey rüşvet aldığı iddiasıyla merkeze şikâyet edilmesidir. Vali Hacı Hasan Bey, vilayet gelirlerinden ödenmek üzere gönderilen nizamiye havalelerini vilayet idare meclisi eski üyelerinden biri adına %12 düşürülerek nakit olarak vermişti. Hakkında yapılan bu şikâyetler için hakkında herhangi bir işlem yapılmadığı gibi iki ay sonra başka bir yere naklini istemişti. Ancak Padişah II. Abdülhamid, valinin isteğini kabul etmemiştir¹⁹. Görüldüğü üzere Hacı Hasan Bey'in hakkında bir şikâyet meydana geldiği halde gerekli tahkikat yapılmamış, görev yerinin değiştirilmesini isteyen

¹⁷ Gökhan Çetinsaya, *Ottoman Administration of Iraq*, (London: Routledge Studies on the Middle East, 2006), 99-126.

¹⁸ BOA., Y.PRK., 20/105; BOA., İ.DH., 1231/96380. Giritli Sırrı Paşa'nın sicil kaydı için bkz.: BOA., DH.SAİD.d., 4/50.

¹⁹ BOA., DH.MKT., 1934/29; BOA., DH.MKT., 1950/54.; BOA., İ.DH., 1274/100223.

valiye Başkitabet Dairesi'nden *mucib-i şikâyet bir hal u hareketi işitilmemekte olduğu* kendisine bildirilmiştir. Burada kurumlar arasındaki iletişimde de sorunlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir vali yolsuzluk yaptığı isnadıyla şikâyet edildiği halde, Başkitabetin bundan haberi yoktur. Dolayısıyla Padişahın da haberi yoktur.

Bilindiği gibi rüşvet sadece para üzerinden olmayıp çeşitli değerli eşyalar üzerinden de olabilmekteydi. Bununla ilgili güzel bir örnek Martir Efendi'dir. Martir Efendi aslen Ermeni kökenli olup Dersaadet'te Sirkeci Telgraf ve Posta Müdürlüğü görevini yürüttüğü dönemde Balkan mıntıkasında Cisir-i Mustafapaşa kazasında görev yapan Lisan-ı Ecnebi Telgraf Memuru İhsan Efendi'ye mektup göndererek Dersaadet'te Sirkeci Telgraf ve Muhabere memurluğunun boşaldığını söylemiş ve altın bir saat karşılığında bu göreve gelebileceğini teklif etmiştir. Bu olay Edirne Başmüdüriyeti'nin Telgraf ve Posta Nezaret'i'ne durumu bildirmesiyle ortaya çıkmıştır. Nezaretin emriyle hakkında tahkikat yapıp yargılanan Martir Efendi'nin men-i muhakemesine karar verilmiştir. Heyet-i İthamiye Martir Efendi'nin saat istemesinin rüşvet adıyla anılamayacağını belirttikten sonra zaten ortada mürteşi ve raşi bulunmadığını dikkate alarak bunun olsa olsa dolandırıcılık suçu olduğunu belirtmiştir. Ancak Ceza Kanunu'nda bu gibi bir fiilin dolandırıcılık maddelerinde bir cezai karşılığı olmadığını hatırlatarak men-i muhakemesine sözlü olarak belirtmiştir. Bu fikrin görüşülmesinden sonra bu fiilin *dolandırıcılığa teşebbüs* derecesinde olduğu ve fiiliyata geçirilmediği gerekçesiyle olay hakkında herhangi bir kanuni dayanak olmaması hasebiyle Martir Efendi'nin men-i muhakemesine karar verilmiştir. Heyet-i İthamiye'nin men-i muhakeme kararına Bidayet Mahkemesi Riyaseti itiraz etmiş ve yine Ceza Kanunu'nun 102. maddesinin 2. fıkrası gereğince yargılanması gerektiği hükmünü vermiştir. Ayrıca aynı kanunun 68. ve 78. maddelerine uygun olarak cinayet derecesinde bir fiil olduğunu bildirmiştir. Böylece Martir Efendi suçun henüz fiiliyata geçmediği dikkate alınarak bir sene memuriyetten uzaklaştırma cezası almıştır²⁰.

Abdülhamid döneminde fuhuş ile mücadele edilmesine rağmen, bazı devlet görevlilerinin rüşvet için fuhuş yapılmasına göz yummaları söz konusu olmuştur. Örneğin 1905 yılında Lâdik Kaymakamı Mehmed Tefvik Bey, bölge memurlarından jandarma çavuşu, belediye başkanı ve belediye meclis üyesi ile

²⁰ BOA., BEO., 41/3024; BOA., ŞD., 2599/33; BOA., ŞD., 2581/44.

birlikte bir fahişeyi koruma altına alarak onun fuhuş yapmasına müsaade etmişlerdir²¹. Yine bir başka örnek de Yıldız Sarayı'na *Gayet mühim bir maddedir* ibaresiyle yapılan 23 Mart 1892 tarihli ihbarnamede, kendi şahsi menfaatlerine hizmet etmek için İstanbul'da görevli Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa, adamları Polis Meclis Reisi Komiser Hüsnü ve Merkez Polis Memuru Şaban Efendileri genelevlerden, meyhanelerden ve gazinolardan ayda 5'er-6'şar lira rüşvet almak amacıyla kullandığı ihbar ediliyordu. Dahası genelevlerle beraber çalışıp fahişe olmayan kadınları da tuzaklarına çekip türlü iftiralarla kocalarından boşattırıp veya baba ve biraderleriyle aralarını bozduktan sonra onların genelevlere düşmesine neden oluyorlardı²².

İncelenen dönem II. Abdülhamid dönemi olduğu için yolsuzluklar noktasında Filistin mıntıkası değer taşımaktadır. Bilindiği üzere Padişah Abdülhamid, Filistin'de Yahudilere ve yabancılara toprak satışını yasaklamıştır. Buna rağmen arşivde, mıntıkada görev yapan memurların şahsi çıkarları sebebiyle Yahudilerle işbirliği yaptıklarını gösteren birçok belge vardır. Rüşvet yoluyla sivil memurundan askeriyesine polisine hatta yerel idarecisine kadar hemen hemen her gruptan memur gelen Yahudilerin yerleşmesini yardım etmiştir. Bundan dolayı Filistin bölgesindeki vakıf arazilerine Yahudilerin yerleştirildiği ile alakalı olarak merkeze birçok ihbar gelmiştir. Hatta izinsiz olarak köyler kurulmuş, okullar inşa edilmiştir. 1888 yılının ilk günlerinde Yafa'da okul inşa edilip köy kurulduğundan ve bu köylere Rusya ve Doğu Avrupa'dan gelen Yahudilerin yerleştirildiği ile alakalı gelen ihbarda birçok zafiyetin ve yolsuz fiilin meydana geldiği bildirilmiştir²³.

Yahudiler Filistin'de toprak alabilmek amacıyla devlet memurlarını rüşvet yoluyla ikna etmeye çalışmışlardır. Böylece Müslüman ahalinin tasarrufunda olan devletin miri arazileri yerel idareci ve memurların rüşvet alıp şahsi menfaatleri sebebiyle toprak satışına ön ayak olmasıyla Yahudilere geçmiştir²⁴. Bölgeyi korumakla görevli olan güvenlikten sorumlu olması gereken memurların rüşvet karşılığında deniz yoluyla gelen Yahudilerin karaya çıkmalarına izin vermeleri dikkate değerdir. Özellikle Yafa Limanı rüşvet

²¹ BOA., DH.MKT., 950/32.

²² BOA., Y.PRK. AZJ., 21/65.

²³ BOA., DH.MKT., 1475/21.

²⁴ BOA., BEO., 65/4869.

karşılığı girişlerin izin verildiği bir merkezdir. Örneğin 1896'da Kudüs Başkomiseri Süleyman Efendi, Yafa Komiseri ve polis memurları Yafa limanından gelen Yahudilerin 5'er lira rüşvet karşılığında bölgeye girişlerine izin vermişlerdir²⁵.

Bölgede organize bir yolsuzluk ağı olduğu belgeler ışığında açıkça görülmektedir. 1893 yılında Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa, eski Hayfa Kaymakamı Mustafa Efendi, mevcut Hayfa Kaymakamı Giritli Ahmet Şükrü, Akka Müftüsü Ali, Hayfa Belediye Başkanı Mustafa ve Hayfa İdare Meclisi Üyesi Necip Efendi külliyetli rüşvetler alarak Rusya ve Romanya'dan gelen Yahudileri yasak olduğu halde bölgeye sokmuşlardır. Ayrıca eski Adana Valisi Şakir Paşa ve Cebel-i Lübnanlı Selim ve Nasrullah El-Havari'nin zamanında 800 liraya aldıkları Hayfa'daki mülkleri ve Hazire, Dordore ve Nefbate çiftliklerini 18.000 liraya Yahudilere satmışlardır. Bir de bu iş için 2.000 lira rüşvet temin etmişlerdir. 140 aileden oluşan grup bir gecede Hayfa Polis Memuru Aziz ve Zaptiye Memuru Yüzbaşı Ali Ağaların yardımıyla yukarıda ismi zikredilen arazilere yerleştirilmişlerdir. Bununla da yetinilmeyerek Belediye Başkanı Mustafa Efendi yetkilerini kötüye kullanarak sahte ve eski tarihli ruhsatnameler ile araziye 140 haneli bir köy kurmuştu. Bu Yahudilerden sanki yıllardır vergi alınıyor gibi göstererek Osmanlı ahalisinden olduklarını kanıtlamaya çalışmışlardır. O denli sistemli çalışılmıştı ki bahsi geçen Yahudi grubunun sanki 'Safed ve Taberiye'de asırlardır yaşadıklarını ancak fakirlikten nüfus kayıtlarının yapılmadığı' süsü veriliyordu. Bu yüzden de bazılarından 6 mecdiye para cezası alınıp, fakir olanlardan da hiç para alınmadan, bir gece içinde Osmanlı vatandaşı yapılmışlardır.

Bu organize suç çetesinin yaptıklarını anlatanlar ahaliden kişiler değil bizzat bölgede görev yapan devlet memurlarıdır. Eski Akka Müddeiumumi Muavini Mehmet Tefvik, Belka Sancağı eski Reji Müdürü Mehmed Said ve Nahiye Müdürü Suphi Beyler ayrıca bölgedeki Yahudi iskânı hakkında başka bilgiler de vermişlerdir. Buna göre Baron Bilavaroş'un ölmesiyle sahipsiz kalan Zemarın Köyü'ne el konulup Baron Roşeyle'nin organize ettiği 700 Yahudi aile yerleştirilmiştir. Buraya yakın üç köy, 2.000 kuruş kıymetindeki harap bir arazi Sadık Paşa tarafından Yahudilere satılmıştır²⁶. Gerek sahipsiz mülklere ve

²⁵ BOA., ZB., 443/40.

²⁶ BOA., Y.PRK. AZJ., 27/39.

arazilere el koyarak gerek satın alma yoluyla intikal ettirilen topraklara binlerce Yahudi yerleştirilmiştir. Siyasi olarak Osmanlı'yı uzun süre müşkülata düşüren Filistin meselesi, bazı memurların şahsi menfaatlerine alet edilmiştir.

Bununla beraber toprak satışında iş birliği yapanların, etik ve dürüst memurlar hakkında iftira boyutunda jurnaller gönderdiklerine şahit olunmaktadır. Örneğin 1 Ağustos 1892'de Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa'nın rüşvet alarak Filistin coğrafyasında birçok bölgenin yasağa aykırı şekilde yabancılara ve Yahudi göçmenlere satılmasında kolaylıklar sağladığı merkeze bildirilmiştir. Merkezden Suriye Vilayeti'ne gelen tahriratta durumun incelenmesi istenmiş ve eğer böyle bir rüşvet ve yolsuzluk suçu işlenmişse gerekli yargılama sürecinin başlatılması emredilmişti²⁷. Hâlbuki İbrahim Paşa birçok kez merkeze gönderdiği yazılarda Yahudilerin bölgeye giriş yapmaya çalıştıklarını ve diğer yerel yönetimlere bir kez daha uyarı yapılması gerektiğini ifade etmişti²⁸. Yapılan tahkikat neticesinde Paşanın görevini icra ederken herhangi bir rüşvet ve yolsuzluk suçu ile ilgili emare bulunmamıştır. Bu yüzden de yargılama süreci başlatılmadan görevinde kalmaya devam etmiştir. Zaten İbrahim Paşa'nın rüşvet alarak *Yahudileri bölgeye yerleştirdiği* iddiası Beyrut Valisi Halid Bey tarafından da yalanlanmıştı. Mevzu bahis olan olayda Nemçe Vapuru'yla Beyrut Limanı'na gelen Avusturyalı 20 kadar Yahudi'nin karaya inmek istedikleri haber alınır alınmaz durum kontrol altına alınmış Avusturya Konsolosluğu Yahudilere yardımcı olmak istese de buna müsaade edilmemişti. Ancak Avusturyalı Yahudi muhacirlerin aslında Kudüs'e gitmek için Yafa Limanı'na gönderilmiş olduğu aksettirilmişti²⁹. Ancak her memur Kudüs Mutasarrıfı kadar şanslı değildir. 1893 yılında Tapu Kâtibi Abdülrezzak Efendi, Yafa ve çevresinde Yahudilerin

²⁷ BOA., BEO., 42/3143. Yedi yıla yakın Kudüs Mutasarrıflığı yapan İbrahim Hakkı Paşa, rüşvet olayı olmasa da kötü idaresi ve hakkında yapılan onca şikâyetten dolayı önce görevden uzaklaştırılmış ancak kısa süre sonra görevine tekrar tayin olmuştur. Görevine tekrar tayin olsa da Dâhiliye Nezareti uyarı niteliğinde 10.000 kuruş maaşının 9.000 kuruşa düşürmüştür. Bir süre sonra artık bölgede tutunamayacağı anlaşıldığı için görevinden azledilmiştir. BOA., DH.SAİD.d., 1/276.; BOA., DH.TMİK.M., 39/44; BOA., BEO., 907/68011; BOA., DH.MKT., 758/1.

²⁸ BOA., HR.TH., 110/79.

²⁹ BOA., DH.ŞFR., 162/28.

ruhsatsız olarak bina inşa etmelerini engellemek amacıyla durumu ihbar etmişti. Ancak ihbardan sonra halde görevden azledilme girişimine maruz kalmıştır³⁰.

Bu dönemde Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa, şahsi çıkarları için rüşvet alanların başındaki isimdir. Sadık Paşa ve organize ettiği grubunun yaptığı rüşvet ve yolsuzluk fiillerini merkeze bildirmek isteyen dürüst memurlara karşı sert davranışlar sergilediği olmuştur. Hatta ona muhalif kişilerden önce yaptıkları hakkında bilgi verildiğinde kendisinin bir suçu olmadığı başka kişilerin iftira attıklarını, bölgede bazı dedikodular çıkardıklarını bahisle Dersaadet'e şikâyet etme yolunu tercih etmiştir. Örneğin 26 Şubat 1895'te eski Akka Bidayet Mahkemesi Ceza Reisi Şakir Efendi ile aralarında bir sürtüşme olduğunu ifade ettiği yazısında Şakir Efendi'nin, kendisi ve adamları hakkında Yahudi iskânı konusunda rüşvet aldıklarına yönelik dedikodular çıkardığını söyleyip Şakir Efendi'nin cezalandırılmasını talep etmiştir³¹. Oysaki diğer belgelerden anlaşıldığı üzere Akka Mutasarrıfı Sadık Paşa Yahudilere toprak satışından külliyetli rüşvetler almış ve büyük bir yolsuzluk ağı kurmuştur.

Kısacası Filistin'deki büyük yolsuzluk furçasının bir ayağı olan rüşvet fiili Abdülhamid'in tüm mücadelesine rağmen devam etmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki memurların rüşvet karşılığı Filistin'de Yahudilere toprak satılmasına aracılık etmesi, işleri kolaylaştırması, insan kaçakçılığını görmezden gelmesi gibi suç teşkil edecek davranışlarda bulunmalarını engelleyecek herhangi caydırıcı önlemin alınmamış olması da dikkat çekmektedir. Hatta Sadık Paşa'ya sadece görev yeri değişikliği yapılmış ve 21 Ocak 1895'ten sonra kısa sürelerle Hama, Lazkiye, Kerek, Muş Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir³². Başka bir deyişle Filistin gibi dış siyasette de önemli derecede olan bir bölgeye Yahudileri yerleştirilmesi nedeniyle herhangi bir cezai müeyyide uygulanmamıştır.

Zimmet ve Sirkat Suçları

En az rüşvet kadar ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısına zarar veren bir diğer yolsuzluk türü sirkat ve zimmet suçlarıdır. Arapça *sirkat* yani Türkçede

³⁰ BOA., DH.MKT., 53/11.

³¹ BOA., DH.MKT., 349/26.

³² BOA., BEO., 563/42154.; BOA., BEO., 565/42338; BOA., İ.DH., 1327/13.; BOA., İ.DH., 1336/42; BOA., İ.DH.,1351/61.

*uğrılmak*³³ kelimesiyle ifade edilen hırsızlık suçu her devlette ağır suç sayılmıştır. Osmanlı'da da sirkat suçu ceza kanunnamelerinde geniş yer bulmuş ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Osmanlı ceza sisteminde sirkat başlığı altında toplanan terminoloji *ihtilâs*, *ihtilâsat*, *irtikâb*, *zimmet*, *zimmete para geçirmek*, *zimmete devlet malı geçirmek*, *zimmete emvâl-i mirîye geçirmek* gibi şekillerde tezahür etmiştir. Bu ifadelerden *ihtilâs* devlet varidatı kayıtları üzerinde tahrifat yapmak anlamına gelirken günümüz anlamıyla nitelikli hırsızlık kategorisinde yer almaktadır. *Zimmet* ise memurun devlet varidatları üzerinde kayıtlara en baştan hile karıştırıp yazması gereken oranlardan daha düşük ya da daha fazla yazarak aradaki farkı çalmasıdır.

Devlet memurlarının görevlerini ve yetkilerini kötüye kullanarak kendi üstlerine aldıkları veyahut onlara yakın çeşitli kişilerin üstlerine verdikleri devlet malları veya devlet gelirleri zimmet suçunun en çok gözlenen şeklidir. Memurların içinde büyük devlet adamlarından en düşük memurlara kadar görülmektedir. Bu noktada 1858 Ceza Kanunnamesi, konu açısından önem arz etmektedir. Çünkü sirkat suçunun cezai müeyyidesinin son şeklini aldığı kanunname olmuştur. Zimmete geçirme suçu işleyen memurların aldıkları cezalara bakıldığında zimmete devlet malı geçirmenin cezası 5 seneden az olmamak kaydıyla kalebentlik cezası ile bir daha devlet hizmetinde kullanılmamaktır. Aynı zamanda memurun zimmetine geçirdiği meblağın iki mislisi kendisinden veya kefillerinden tahsil edilmesidir³⁴.

Kamu personelleri arasında zimmet suçuyla bir memuru itham etmek sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durumla ilgili arşivde birçok örnek bulunmaktadır. Zimmet isnadı olan memurların yargılama sürecinde yapılan soruşturmalar ve incelemeler uzun yıllar sürüncemede kalabiliyordu. Yargılanan memurun kararı reddedip temyiz ve istinaf mahkemelerine taşınmasıyla süreç daha da uzamaktaydı. Bu tür olaylarla sanık memur ve onun ailesi uzun süre mağduriyet yaşamaktaydı. Bununla ilgili örnek olarak Ergani Mutasarrıfı Celaleddin Bey'dir. 1888 yılında Celaleddin Bey hakkında ağnam vergisinden para kaçırdığı, 300.000 kuruş çaldığı ve 1885 senesi âşarından mültezimler borcunu hesabına geçirerek

³³ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2004), 232.

³⁴ 1858 Ceza Kanunnamesi için bkz. *Düstûr*, I. Tertib, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289, s.s.537-596.

hazineyi zarar soktuğu isnadıyla Diyarbakır Vilayeti İdare Meclisi tarafından soruşturma geçirilmişti. Celaleddin Bey'e göre ona bu isnatları atanlar Vali Sırrı Paşa ve Tahkik Memuru Tevfik Beydi. Celaleddin Bey'in üstüne atılan isnatların gerçeği yansıttığı iddiasıyla Maliye Nezareti'nden ikinci müfettiş Ragıp Bey, Ergani'ye gelmiş ve gerekli incelemelere başlamıştı. Tahkikat bittikten sonra raporunu yazan Ragıp Bey, Celaleddin Bey'e isnat edilen suçlamaların gerçeği yansıtmadığını bildirmişti³⁵.

Suçsuz olduğu anlaşılrsa bile o devlet görevlisinin görevden alınması usuldendi. Çünkü devlet "Hakkında şikâyetlerin var olduğu bir memur ve yönetici bulunduğu bölgede otoritesini kaybeder ve işlerini doğru düzgün yapamaz" mantığıyla hareket ediyordu ve hakkında çıkan suçlamaların gerçeği yansıtmadığı ortaya çıksa bile bir personel görevinden azledilebiliyordu. Dolayısıyla Celaleddin Bey Ergani'deki görevine devam edememiş ... *Şikâyetçiler çoğalmış ve devam-ı me'mûriyetinden istifâde imkânı kalmamış olmağla beraber sû-i istimâlat-ı mervîyyesi usûlen sabît olmasa bile hâl u iştiharına (şöhret durumuna) ve nüfûz-ı hükümetini (yönetim nüfuzunu) kaybetmeksizin tebdiline karar verilmişti. Ancak mutasarrıfı da küstürmek istemeyen devlet ... Kendisi emekdâr ve atûfet-i seniyyeye sezâvar (layık) olmağla rütbesinin dahi bir derece terakkisi (yükseltilmesi) münâsib...*³⁶ olacağı ifade edilerek rütbesi yükseltilmişti. Yine de bir müddet atıye-i seniyye³⁷ (padişah hediyesi) ve mâzûliyet maaşıyla³⁸ geçinmek zorunda kalan Celaleddin Bey Şubat 1891'de Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflığı'na görevlendirilmişti³⁹. Görüldüğü üzere suçsuz olsa bile bir memur üç yıl gibi bir zaman diliminde mağduriyet yaşayabiliyordu.

Vakıf işlerinde bu dönemde memurların adı sık sık zimmete geçirme suçu ile anılıyordu. Başka bir deyişle vakıf gelirleri, memurlar için üzerinde kolayca tahrifat yapılabilen önemli bir yolsuzluk kaynağı idi. Özellikle vakıf

³⁵ BOA., DH.MKT., 1512/8.; BOA., ŞD., 320/32.; BOA., ŞD., 320/34.; BOA., DH.ŞFR., 137/3.; BOA., ŞD., 2933/14.

³⁶ BOA., DH.MKT., 1514/56.: Celaleddin Bey'in yerine Necid Mutasarrıfı Nezih Bey tayin edilmiştir.

³⁷ BOA., DH.MKT., 1661/36.; BOA., DH.MKT., 1677/92.; BOA., DH.MKT., 1703/91; BOA., DH.MKT., 1705/116.

³⁸ BOA., DH.MKT.,1749/88.; BOA., DH.MKT., 1760/112.

³⁹ BOA., DH.MKT., 1813/1.; BOA., DH.MKT., 1807/112.

işlerinden bihaber olan taşradaki görevliler, vakıf gelirlerini merkeze göndermek yerine kendi zimmetlerine geçirmeyi tercih ediyorlardı. Hatta vekâleten yürüttükleri yeni görevlendirmelerde dahi yolsuzluk yapmaktan geri durmuyorlardı. Örneğin Karesi Sancağı Evkaf Muhasebecisi Mehmed Halid Bey zimmet suçlamasından dolayı uzun süredir yargılanmaktadır. 1893 yılında mutasarrıf vekili ve âşar ihale memurluğu görevlerini ifa ederken bir takım yolsuz ve usulsüz fiilleri ortaya çıkmıştır. 1893 yılında Edremit zeytin âşarı ihalesinden pazar esnafından Aynîzâde Hafız Hakkı Efendi'nin emlâkını karşılık tutarak 100.000 kuruşluk âşar ihale etmiş başka bir ifade ile ihaleye fesat karıştırmıştır. Bu yüzden devlet hazinesini 5.000-6.000 liralık zarara uğratmıştır⁴⁰. Bunun da nedeni Âşar Nizâmnamesi'nin 20., 21., ve 22. maddelerinde açıkça belirtildiği üzere âşar almak isteyen talipler ikamet ettikleri meskenler dışındaki emlâklarının kıymeti her neyse o nispette âşar alabileceklerdi. Mali güçlerinden daha büyük âşar almak isteyen talipler ise kefil göstermek zorunda olup, kefillerinin mali güçlerinin de hesaplanmasıyla âşar elde edebileceklerdi⁴¹. Ancak Aynîzâde Hafız Hakkı Bey'in emlâkına 1891'de 20.000 kuruş, 1892'de 25.000 kuruş kıymet biçilmiş iken 1893 yılına gelindiğinde 40.000 kuruş kıymet biçilmiştir. Birkaç yıl içinde biçilen kıymetin iki kat artması bir takım suistimallerin olduğunu da akla getirmektedir⁴². Kabahatleri bununla da bitmeyen Halid Bey, görevi boyunca yaptığı hesapların incelenmesi için oluşturulan tahkikat komisyonunun işlerine müdahale edip halk arasında devlet aleyhinde bir takım sözler yayarak zaman kazanmak istemiştir. Ancak durum Dersaadet'e bildirilince görevinden geçici süre el çektirilmiştir⁴³. Halid Bey'in yaptıklarına bakıldığında şadırvanlar gelirinden zimmetine para geçirmiş; Zağanos Paşa Vakfı tasarrufunda bulunan bir parça terkedilmiş araziye *ekili arazi (arazi-i mezru'a)* diyerek satmış ve şahsi çıkarları için Zağanos Paşa Vakfı hukukuna aykırı davranmıştır⁴⁴. Aynı zamanda bu vakfın parasından bir milyon kuruş ihtilas etmiştir. Bunun 250.000 kuruşunu kendisinin 750.000 kuruşunu ise

⁴⁰ BOA., BEO., 143/10666; BOA., DH.MKT., 2051/71; BOA., BEO., 253/18915; BOA., DH.MKT., 288/70.

⁴¹ *Düstûr*, I. Tertib, C. 5, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s.s.779-804.

⁴² BOA., DH.MKT., 288/70

⁴³ BOA., BEO., 1520/113970.

⁴⁴ BOA., BEO., 1520/113970;

adamlarının üzerine geçirerek devlet hazinesini zarara uğratmıştır⁴⁵. Görüldüğü üzere zimmet suçu işleyen bir memur devletten çaldığı paraları başka kişilerin üstüne geçirerek yaptığı suça başkalarını da dâhil ediyor ve cezalandırılmaktan kaçınmaya çalışıyordu. Hakkında tüm suçlamalara ve tahkikatlara rağmen 1900 yılına kadar görevine devam etmiştir⁴⁶. Üç yıl kadar boşta kalan Halid Bey İstanbul'a gitmiş ve 1903 yılında Evkaf Nezareti İdare Meclisi üyeliğine tayin edilmiştir⁴⁷. Dolayısıyla 1893 yılından beridir süre gelen yolsuzluk soruşturmasında hiçbir ceza almayıp üç yıl bekletildikten sonra başka bir göreve getirilmiştir.

Tanzimat döneminin kazandırdıkları kurumlardan biri olan Eytâm Nezareti yardıma muhtaç olanları desteklemek için kurulmuş bir teşkilat olmasına rağmen, Eytâm personeli içinde de zimmet ve sirket suçlarının bir hayli fazla olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Selanik Vilayeti Eytâm Müdürü Bayezid Efendi'nin Eytâm Sandığından 392.886 kuruş ihtilas etmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde suçlu olduğu kesinleşmiş ve ceza almasına rağmen davayı istinafa taşımıştır. Şura-yı Devlet İstinaf Dairesi'nde davayı tekrar açmasını sağlamıştır. Ancak 20 Ekim 1897 tarihinde görülen davada Bayezid Efendi'nin suçu sabit görülmüştür. Buna göre vilayet idare meclisinden çıkan karar olan Ceza Kanunu'nun 236. maddesi uyarınca iki sene hapis cezası almasının yanında zimmetine geçirdiği para kendisinden ve kefillerinden tahsil edilmesine tekraren karar verilmiştir. Ayrıca İstinaf Mahkemesinin böyle bir karar vermesine neden olan durum ise *müddet-i kanunîyesi zarfında itiraz ve temyiz edilmediğindedir*⁴⁸.

Maliye memurlarının ekonomik olarak ilk başta maaşlı sisteme geçirilmesinde en önemli neden hiç kuşkusuz para ve parayla ilgili olan işlerde yapılan yolsuzluklardır. Örneğin Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye Dairesi'nin 28 Şubat 1889 tarihli mazbatasında Tekirdağ Sandık Emni Mehmet İzzi Efendi, Hüsnü Şerif Efendi ile beraber mal sandığından 258.000 kuruş ihtilâs etmiş ve zimmetine devlet malı

⁴⁵ BOA., BEO., 143/10666; BOA., BEO., 1520/113970; BOA., DH.MKT., 2051/71.

⁴⁶ BOA., DH.MKT., 2390/89; BOA., BEO., 1520/113970.

⁴⁷ BOA., İ.EV., 35/31.

⁴⁸ BOA., ŞD., 2024/31; BOA., DH.MKT., 2191/22; BOA., TFR.I.MKM., 18/1774.

geçirmesinden dolayı cinayet derecesinde⁴⁹ yargılanmış ve hazinenin zararını kendinden ve kefillerinden tahsil edilmesine hükmetmiştir⁵⁰. Ancak Mehmed İzzi Efendi, Dâhiliye Nezareti'ne, Sadaret'e ve Şûrâ-yı Devlet'e birçok dilekçe gönderip, yargılama yapılmadan hakkında hüküm verildiğinden şikâyet etmiştir. Hatta Hüsnü Şerif Efendi'nin İstanbul'a giderek gerekli makamlarla görüşerek kendi üzerindeki isnattan kurtulduğuna ve görevine iade edildiğine ancak kendisinin suçlu bulunduğunu iddia etmiştir⁵¹. Bu iddiasının kaynağı, üzerinde suç isnadı bulunan memurların, durum tahkik edildikten sonra yargılanması usulünün olmasıdır. Ancak 6 Kasım 1879 tarihinde kabul edilen Rumeli Vilâyatı Kanunu Layihası ile Rumeli vilayetlerindeki memurların durumları diğer memurlarinkinden farklıdır. İzzi Efendi aleyhinde karar veren Şûrâ-yı Devlet'in dayanağı olan bu kanun layihasınının 267. maddesinde, üzerinde töhmet olan memurun yargılanmasına gerek olmadan hakkında hüküm verilebileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak İzzi Efendi cinayet derecesinde suçlu bulunmuş ve tüm itirazlarına rağmen hazineye uğrattığı zarar kendisinin ve kefillerinin mal ve emlâkları satılarak tazmin ettirilmiştir. Ancak burada dikkate değer bir konu da memurun görevi bitiminde tebriye-i zimmet mazbatası aldığı ve daha sonraki yıllarda başka mahallerde görevine devam ettiği halde '*sandığın açığı var*' denilerek yargılanmış olmasıdır⁵². Normal şartlarda bir memur, görev

⁴⁹ 1858 Ceza Kanunnamesinin 3. maddesinde cinayet suçu "*Cinayet, mücâzât-ı terhibiyyeyi istilzam eden efaldir. Mücazât-ı terhibiyye, katl ve maatteşhir müebbeden veya muvakkaten küreğe konmak, kal'abend olmak maddeleriyle nefy-i ebed ve müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyyeden iskat maddeleridir.*" diye tarif edilmiştir. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986), 835.

⁵⁰ BOA., ŞD., 333/2; BOA., ŞD., 2931/66; BOA., DH.MKT., 1601/85.

⁵¹ BOA., ŞD., 2932/14; BOA., ŞD., 2931/66.

⁵² 267. madde: "*İthamı iddia olunan bir me'mûr hakkındaki tahkikat-ı evveliyye beyân olunan meclislerden birine geldikde lâıyıkıyla mütâlaa ve tedkik ve tarafeyn istimâ' olunarak hakkında şikâyet vukû' bulan me'mûrların taht-ı muhakemeye alınmasına lüzum görünür ise ba-mazbata itham ile muhâkemesi icrâ olunmak üzere mahâkim-i nizâmiyeden âid olduğu mahkemeye havâle-i keyfiyyet edilir. Me'mûr-u mûmâileyhin ithamına ve taht-ı muhâkemeye alınmasına lüzûm görülmezse esbâbının beyânıyla bir mazbata yapılp me'mûr-u mûmâileyhin müte'allik olduğu idâre reisine tebliğ ve bir sûret-i musaddakası da me'mûr-ı mûmâileyhe i'tâ olunur.*", Rumeli Vilâyeti Kânûnu, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1296), 69.

süresi bittikten sonra hesapları ve tuttuğu defterler incelenmeli ve tebriye-i zimmet mazbatasını aldıktan sonra başka bir memuriyete geçirilmeliydi. Denetimdeki bu zafiyet, memurlar arasındaki yolsuzlukların artmasındaki önemli sebeplerden biri olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde memurlar, padişah iradeli ve padişah iradesiz memurlar olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Bilindiği gibi padişah iradesiyle atanan memurların azil ve yargılama işlemlerinin yapılabilmesi için padişah onayı gerekmektedir. Bu aynı zamanda padişah iradesiyle atanan bir kişinin yargılanmadan başka bir göreve gidebilmesinin önünü açan bir uygulama da olmuştur. Örneğin padişah iradesiyle Bağdat Arazi-i Seniyye Müdürlüğüne atanan Mehmed Nuri Efendi'nin devlet gelirlerinden 5.000 lira zimmetine geçirdiği isnadı olduğu ve tebriye-i zimmet etmediği halde yargılanması şöyle dursun 14 Eylül 1893'te Padişah iradesiyle *münasip* bir defterdarlığa yani Bağdat Defterdarlığı'na atanmıştır⁵³. İradeli memur ve iradesiz memur kavramlarının varlığı, iradesiz memurların suç işlediği takdirde cezai müeyyide uygulanabileceği anlamına gelirken, iradeli memurlar padişah korumasındaydı. Bu da memurlar arası ikiliğin en önemli nedenlerindedir.

Mahkemelerin kararlarının itiraz edilmesi bir vatandaşlık hakkı olduğundan dolayı bunun bazen suistimal edildiği görülmektedir. Memurlar verilen cezaların uygulanmasını geciktirmek amacıyla davayı istinafa taşıyabilmekteydiler. Bidayeten verilen kararları temyiz için Şûrâ-yı Devlet'e götürülüyordu. Örneğin Dersaadet'teki Galata Postanesi'nde görevli Hüseyin Hüsnü Efendi, bir müşterinin zarf içindeki parasını çalmıştı. Müşterinin beyanı ve gerekli deliller toplandığı için ona devlet memuriyetinden tart cezası verilmişti. Ancak süreci uzatmak amacıyla hakkındaki tüm delil ve şahitlere rağmen suçu sabit olsa ve Ceza Kanunnamesi'ndeki cezasının karşılığı sarih olmasına rağmen kararı temyize taşımıştır. Şûrâ-yı Devlet'e gönderdiği arzualinde Postane müdür ve müdür yardımcısının kendisine iftira attıklarını bildirmiş ve yapılan soruşturmanın eksik olduğunu iddia etmiştir. Ancak Şûrâ-

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=259414&dkymId=1448> (Erişim Tarihi: 11.03.2023)

⁵³ BOA., BEO., 476/35683; BOA., BEO., 248/18575; BOA., İ.M.L., 7/52.; Nuri Efendi, Bağdat Defterdarlığı görevinden ayrıldıktan sonra yine irade-i seniyye ile 14 Eylül 1896'da Suriye Defterdarlığı'na tayin edilmiştir. BOA., İ.M.L.,19/45.

(ATAD)

yı Devlet'e intikal eden dosyalarının incelenmesi neticesinde de Hüseyin Hüsni Efendi, Ceza Kanunu'nun 129. maddesinde belirtildiği üzere üç altın para cezasına ve üç ayda hapis cezasına çarptırılmıştır⁵⁴. Aslına bakılırsa Hüseyin Hüsni Efendi'nin davası hemen görülmüştü. Bir ay içinde sonuçlanan davasını bir buçuk yıl uzatmış ve zaman kazanmıştır. Ama tüm girişimlerine rağmen sonuç değişmemiş ve anayasaya uygun olarak hak ettiği cezaya çarptırılmıştır.

Sandık eminlerinin başka bir zimmete geçirme hadisesi Karesi Sancağı Sandık Emmini Yakup Efendi tarafından vuku bulmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Sandık Emmini Yakup Efendi'nin sandıktan zimmetine para geçirdiği kesinleşmiştir. Alınan karar neticesinde 1858 Ceza Kanunnamesi'ne uygun olarak hazineyi zarara uğratan Yakup Efendi'ye bu zararın tazmini için kendi mal ve emlaklarının satışı yöntemine başvurulmuştur. Yaklaşık yirmi yıl süren sorgulama, yargılama, kararın uygulanması, malların satışı ile geçen sürede Yakup Efendi vefat etmiş olmasına rağmen hâlâ devlete 1.547.420 kuruş borcu bulunmaktaydı. Bu borç devlet tarafından varislerinden istenmiştir. Bundan dolayı Yakup Efendi'nin torunu Hafidî Celâlzâde Mehmed Bey'e bu mütebaki meblağ hakkında 1909 yılında mahkeme açılmıştır. Mahkeme sonucunda Yakup Efendi'nin yolsuzluğundan dolayı ne kadar mal ve emlakı varsa hepsinin o dönem devlet kararıyla satıldığı resmi kayıtlarca anlaşılmış ve torunu Mehmed Bey büyükbabasından herhangi bir miras kalmadığını ifade edince Şûrâ-yı Devlet kararıyla terkîn-i kayd yapılmıştır. Yani devlete olan borcu silinmiştir. Bu davada dikkati çeken bir önemli husus da 1869'dan beri yürürlükte olan kefalet usulüne aykırı olarak kefilsiz şekilde istihdam edilmesi durumudur. Kurala göre bir memuru kefilsiz olarak istihdam edenler, memurun yolsuzluk yapıp devleti zarara uğratma durumunda birinci derece sorumlu tutulacaktı. Ancak bu örnekte görülmektedir ki Yakup Efendi'nin kefilsiz olarak tayin edilmesi, mürur-ı zamana (zamanaşımı) uğramasından dolayı, onu istihdam edenler geriye kalan 1.547.420 kuruş parayı ödemekten kurtulmuştur⁵⁵.

Devlet gelirlerini toplayanlar arasında muhtarlar da bulunmaktaydı. Bu dönemde muhtarlar vergi tahsiliyle görevlendirildiklerinden dolayı zimmetlerine mal-ı miri geçirme fiili sık görülüyordu. Bitlis'teki Taş, Kalu ve Zeydani mahalleleri muhtarlarının hesapları incelenmiş ve 1894'ten 1902 yılının

⁵⁴ BOA., ŞD., 2572/28.

⁵⁵ BOA., ŞD., 440/49; BOA., ML. EEM., 31/22.

sonuna kadar çok büyük miktarda zimmetleri ortaya çıkmıştı. 14.503 kuruş topladıkları vergilerden zimmeti çıkan bu muhtarlar, borçlarını daha önceki Tahsil-i Emval Kanunu'na uygun olarak ahaliye yüklemişlerdi. Ancak yeni Tahsil-i Emval Kanunu'na göre bunu yapmaları kanunen yasaktı. 1902 yılında yürürlüğe giren yeni kanununa göre artık vergi toplama işi muhtarlardan alınıp doğrudan tahsildarlar eliyle toplanacaktı⁵⁶. Ancak muhtarlar bu kurala aykırı şekilde tahsil işlerine dâhil olmuşlardır. Dahası büyük bir meblağ da hazineyi zarara uğratmışlardır. Ancak Maliye Nezareti'nin 26 Ağustos 1907 tarihli tahriratında bazı bölgelerde tahsildar bulunamamasından dolayı eski usulle muhtarların tahsilat işlerine bakmasına müsaade edilmiş ve onların hazineyi uğrattıkları zararın ise Vilayet Nizamnamesi'nin dördüncü babındaki 61. maddesine ve Tedkik-i Bakaya Talimatı'nın 19. maddesine dayanarak bu yolsuz muhtarları seçen ahalinin ödemesine hükmetmiştir⁵⁷. Ancak konu Şûrâ-yı Devlet'e taşınmış ve 2 Mart 1908 tarihinde bu borcun ahali üzerine yüklenmesinin adalete aykırı olduğuna hükmedilmiştir⁵⁸. Görüldüğü üzere küçük olsun büyük olsun taşra idarecilerinin yapmış oldukları zimmet suçları bölgenin huzur ve asayişini bozmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet hazinesi zarar gördüğü kadar ahali de zarar görüyordu. Yine de bu örnekte Şûrâ-yı Devlet kararıyla ahalinin zarar görmesi engellenmiştir. Diğer vakalar için bunu söylemek mümkün değildir.

Görevi ve Yetkiyi Suistimal Suçları

Her devletin tarihinde memurların görevini ve yetkisini kötüye kullandığı bilinmektedir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren devletin en önemli görevlilerinden en küçük memurlara kadar çeşitli konularda görev ve yetkilerini kötüye kullananlar olmuştur. Bu konular ahaliye zulüm, suç işleyenleri koruma, görevi yapılması gereken şekilde yapmayıp tembellik göstermek, gelirlerin aşırı sarfiyatı veya taşradaki bir bölge için gelirlerin kullanılmaması, kanun ve kurallara aykırı davranmak, usulsüzlük, evrakta sahtecilik, iltimas, emniyeti suistimal, kupon kırmak olabileceği gibi rüşvet, ihtilas, zimmet gibi suçları da ihtiva etmektedir.

⁵⁶ *Düstûr*, I. Tertib, C.7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s.s.831-849.

⁵⁷ BOA., ŞD., 433/55.; BOA., ŞD., 435/93

⁵⁸ BOA., BEO., 3266/244881.; BOA., DH.MKT., 1294/72.

Aslında görevi suistimal suçu geniş kapsamlı bir ifade olup memurların yetkisi ve görevi dışına çıkması durumunda işlediği suç çeşididir. Ayrıca görevi suistimal noktasında genellikle birden fazla kötü fiilin bir arada bulunduğu örnekler mevcuttur. Mesela Karaağaç Kaymakamı Faik Efendi ve kaza müftüsünün telgrafhane inşası ve muhacirlerin ihracı için toplanan 21.000 kuruşun düzen ve tahsilinde suistimal yaptıkları konusunda şikâyet edilmişlerdir. Ayrıca kanuna aykırı şekilde bazı kişileri hapsedtiği ve böyle bir durumda da bir kişinin hapsedildiği sırada öldüğü ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi 1886 yılına gelindiği bir süreçte halen daha Tanzimat'ın yeni mantalitesinin oturtulmadığı ortadadır. Suç unsuru olmadan mahkeme edilmeden mülki amir görevini ve yetkisini suistimal ederek kişilerin kolaylıkla özgürlüğünü kısıtlayabiliyordu. Ancak Faik Efendi tahkikat-ı evveliyeye ile sabit olduğu üzere görevi suistimal etmesinden dolayı vilayet idare meclisi tarafından yargılanmasına karar verildiği halde *irade-i seniyyeli* bir memur olmasından dolayı dava Şura-yı Devlet'e tevdi olmuştur. Bundan sonraki süreçte Müddeiumumiliğin verdiği takirde Çerkes muhacirlerinin Karaağaç'ta istedikleri gibi arazi bulamadıklarından dolayı masrafları ödemek koşuluyla kendi rızalarıyla başka mahale gideceklerini söylemeleri üzerine ahalinin de rızasıyla iane toplanıldığı ve toplanan bu ianelerin onlara verildiği bildirilmişti. Ancak bu olay Faik Efendi'den önceki kaymakamlar döneminde olmuştu. Toplanan paralar konusunda masumiyetini belgelerle kanıtlayan Faik Efendi bu isnatlardan aklansa da insanlara zulüm yaptığı konusundaki isnatların kesinliğe kavuşması için tetkikat yapılmasına karar verilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu tetkikat hiçbir zaman yapılmamıştır. 25 Mayıs 1887 tarihinde azledilen Faik Efendi, tebriye-i zimmet alıp 8 Mart 1890 tarihinde Temre Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir⁵⁹.

Görev ve yetkiyi suistimal suçları mali denetimde sıklıkla görülmektedir. Suistimalleri yapanlar genellikle defterdarlar, muhasebeciler, tahsildarlar, sandık eminleri vb. sayılabilir. Sivas Vilayetinde hesap defterlerinde yapılanlar genellikle tahrifat yani nitelikli zimmet suçu şeklinde gerçekleştirilmiştir. Hesapları denetleyen Divan-ı Muhasebat, bu fiili işleyen muhasebeci ve iş

⁵⁹ BOA., ŞD., 2505/37; BOA., ŞD., 2490/37; BOA., ŞD., 1712/9; BOA., ŞD., 1712/22; BOA., ŞD., 2936/1; BOA., DH.MKT., 1359/61; BOA., DH.MKT., 1396/88; BOA., DH.MKT., 1706/11.

arkadaşları hakkında gerekli işlemlerin yapılması ve durumun netlik kazanması amacıyla Maliye Nezareti'ne başvuruda bulunulmuştur⁶⁰. Ayrıca taşradaki gelir ve gider kalemleri hakkında da suistimallerin yapıldığı sık karşılaşılan durumlardan biridir. Defter ve kayıtlardaki tahrifat veya eksik meblağlar çok büyük ihtimalle zimmet suçunun konusu olmaktadır.

Mülkiyeli idarecilerin yetkileri dâhilinde olan taşra harcamaları meselesi, çoğunlukla suistimal edilen yetkilerden biridir. Taşra gelirleri, bölge harcaması yapıldığı gerekçesiyle devlet hazinesine eksik gönderilebiliyordu. Böylesi bir noktada düşünülmesi gereken noktalardan birincisi taşradaki memur görevini kötüye kullanarak vergi gelirlerinden zimmetine mi geçirdi yoksa yetkisini aşarak inisiyatif alarak bölgesi için bir hizmet mi yaptı? Aslında arşiv kayıtlarında her iki sorunun da cevabını bulmak mümkündür. Şahsi çıkarları için, gerekmediği halde, "hizmet yapıldı" diye gösterilerek zimmete geçirilme durumları meydana gelmiştir. Ya da sırf iyi niyetlerle ahaliye hizmet için devlet gelirlerinin bir kısmı harcanmıştır. Görevi ve yetkisi dışına çıkarak ama bölgedeki âşar gelirlerinden bir kısmını Bolu İdadî Mektebi'nin inşası gibi doğru yerlere harcayan Bolu Sancağı Ali Rıza Efendi, amirlerine danışmadan böyle bir karar aldığı için Ceza Kanunnamesi'nin 102. maddesine⁶¹ göre üç ay memuriyetten tart ve sürgün cezası almaktan kurtulamamıştır. Ancak zimmet suçlarında olduğu gibi hazineyi uğrattığı zarar kendisinden tazmin edilmemiştir⁶². Belirtmek gerekir ki bu örnekte Ali Rıza Efendi aynı zamanda usulsüzlük suçunu da işlemiş kabul edilmelidir. Başka bir anlatımla gelirlerin sarfında yaptığı usulsüzlük sebebiyle cezalandırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin en üst mertebesine gelmiş Paşaların da zaman zaman adı yolsuzluk fiillerine adları karışuyordu. Örneğin Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa bunlardan biridir. Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa'dan sonra Sadaret

⁶⁰ Türkmen, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886)", 48-49.

⁶¹ 102.madde: "*Maiyyet memuru, ma-fevkinde bulunan âmiri tarafından vazife-i memuriyetine ait olan tenbihatı infaz ve icrada bila-sebeb-i sahîh terahî ve kusur eder ise, bir aylık maaşı miktarı ceza-yı nakdî alınır. Ve eğer zabitanın tenbihatını adem-i itaatle icra etmez ise, memuriyetinden tard ve tedib olunur. Ve bu tehir ve tatil ve adem-i itaat keyfiyetleri devlet ve memleketçe bir mazarratı mucib olursa, o makule mazarrata sebep olanlar haklarında müretteb olan ceza dahi başkaca icra kılınır.*" Akgündüz, *Mukayeseli İslam ...*, 850.

⁶² BOA., ŞD., 1654/1.

makamına tayin edilen Halil Rıfat Paşa, 1885 yılında atandığı Aydın Valiliği yaptığı sırada, bir önceki görev yeri olan Sivas'ta bayındırlık işlerinde bazı görevi suistimal ve usulsüzlükler yaptığı ile ilgili olarak jurnaller gelmiştir. Hakkında yolsuzluk ile ilgili bir tahkikat yapılmamış ve kısa bir süre sonra da Aydın Valiliği'ne atanmıştır. Halil Rıfat Paşa hakkında yolsuzluk isnadında bulunanlardan biri de ondan sonra Sivas Valiliğine tayin edilen Sırrı Paşa'dır. Sırrı Paşa ve Halil Rıfat Paşa arasındaki söz düellosu gazetelere kadar sirayet etmişti. Bundan haberdar olan II. Abdülhamid ise 3 Ekim 1887 tarihinde irade yayımlayarak devlet memurlarının birbirleriyle ilgili ileri gitmesini doğru bulmadığını ve hemen bu duruma son vermeleri gerektiğini aksi halde her ikisi hakkında gereğinin yapılacağını ihtar etmiştir. Bu ihtardan sonra söz düellosu hemen sona ermiştir⁶³.

Memurlar arasında yetkisini kötüye kullanma oranı da bir hayli fazladır. Bunu özellikle mülkiyeli idarecilerden gözlemlemek mümkündür. Taşra idarecileri gittikleri bölgenin mülki amiri oldukları için devletin onlara tanıdığı geniş yetkiyi şahsi çıkarı için sıklıkla kullanıyorlardı. Osmanlı'nın Tanzimat döneminde kurallara bağladığı resmi vergiler dışında başka isimler altında vergi almak maddesi Padişah Abdülhamid döneminde de gündemi meşgul eden konulardan biri olmuştur. Bu cürme en güzel örneklerden biri İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'dır⁶⁴. Sırrı Paşa yetkisini kullanarak, *müruriye* adında bir gelen-geçenden yol vergisi almaktaydı. Yıldız Sarayı'na süvari kolağası ve kaymakam hademesi tarafından çekilen 29 Aralık 1892 tarihli telgrafta *Herhangi sınıf-ı ahaliye olursa olsun vergi ve rüsûm tarhı Meclis-i Hass-ı Vükelâ kararı üzerine şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı zıllullahileri iktîzasından olduğu herkesce malûm iken İzmit Mutasarrıfı buralarına kat'an ehemmiyet vermeyerek mücerred kendi reyî ve taht-ı nüfuzunda bulunan meclis-i idâre-i livânın kararıyla İzmit Sancağı dâhilinde altı mahalde 'mürûriye' resmi nâmıyla vergi almakta yani Hendek, Adapazarı, Taraklı,*

⁶³ Kamer Yıldırım, "Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği", (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 16-17.

⁶⁴ Selim Sırrı Paşa'nın icraatları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Özger, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı ile Yönetim Çatışması", *History Studies*, Volume12, Issue 6, (2020): 3091-3105.; Atilla Çetin, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli, 2015, 1434-1437.

*Gevye, Sapanca ve İzmid'ten mürûr eden bi'l-cümle vesâit-i nakliyyeyi 40 paradan 100 paraya kadar rûsûm itâsıyla mecbur ve mükellef tutarak... diyerek Sırrı Paşa'dan şikâyetçi olmuşlardır*⁶⁵. Sırrı Paşa'nın tek görevi suistimal etme şekli, kanunsuz vergi tahsil etmesi değildir. Aynı zamanda yakınlarını kayırdığı da bilinmektedir. Bilindiği gibi akrabaları ve yakınlarını kayırma Osmanlı'da her dönemde görülmüş sorunların ana kaynaklarından biridir. Çünkü kayırma fiilinde liyakatten bahsetmek mümkün değildir.

Sırrı Paşa örneğinde görüldüğü üzere birden fazla yolsuz birçok fiil iç içe bulunmaktadır. Devletin parasını zimmete geçirdiği gibi bir yandan sadece Vükelâ Heyetinin ve padişahın karar vereceği yeni vergi getirilmesi prensibini görmezden gelerek kendi başına vergi koymuş ve bununla beraber kendinin kötü idaresini şikâyet eden bazı memurlara mobbing uygulayıp onları hukuksuz şekilde hapsedmiştir. Aynı zamanda ahaliye eşit şekilde muamele etmek yerine taraflı davranmayı⁶⁶ tercih etmiştir. Özellikle Osmanlı'nın son döneminde kayırmacılık denilen bu yolsuzluk türü hemen hemen her alanda kendini gösteren önemli bir sorunsaldır. Kayırmacılık (iltimas) denilen bu şekil, sadece istihdam gibi alanlarda ortaya çıkmayıp adaletin tesis edildiği kurum olan mahkemelerde de kendisini göstermekteydi.

Memurların yaptıkları suistimal örneklerinden bir diğeri de kendi aralarında yaşadıkları sorunları ahali önünde açıp kamuoyu nezdinde destek görmek veya herhangi bir konuda ahali arasında fitne çıkartmaktır. Burada Zor Sancağı Muhasebecisi Abdülmecid Sabit Efendi önemli bir örnektir. Abdülmecid Efendi, Zor Sancağı Mutasarrıfı Salih Paşa tarafından birçok kez Dersaadet'e şikâyet edilmiştir. Şikâyet edilen konuların başında Abdülmecid Sabit Efendi'nin ahali arasında dedikodu yayıp fesat çıkarmaya çalışması gelmektedir. Mutasarrıf Salih Paşa hakkında ise mutasarrıflık makamı hakkında küçümseyici sözleri ve muhasebeciyi yargılayacak mahkemeyi kapattıracağını söylemesi enteresandır. Üstelik muhasebecinin tek suistimali bu da değildir. Abdülmecid Sabit Efendi liva idare meclisine gelmekte lakayt davranmak, muhasebe işlerinde önemli işleri geciktirmek, jandarmanın maaşlarını ödemekte bile isteye geciktirmek gibi

⁶⁵ BOA., Y.PRK.ASK., 86/46.

⁶⁶ Bu tür bir davranışa Manastır Vilayeti Bidayet Mahkemesi Reis-i Evvelisi Abdülhak Efendi'de de görüyoruz. Kendisi adaleti tesis etmeye çalışacağı yerde ahaliye karşı yanlı olmayı tercih ediyordu. BOA., DH.SAİD.d., 3/580.

suistimalleri ve rüşvet gibi yolsuzluklar yapmasıyla Dersaadet'e şikâyet edilmişti. Hakkında açılan davada ise Şura-yı Devlet'i ilgilendiren kısım ise ahaliyi kışkırtıp ihtilale sevk etmek ve yedi aydan beri kefil gösterememesidir. Bundan dolayı Kefalet Nizamnamesi'nin 8.maddesi⁶⁷ uyarınca 27 Mayıs 1894'te görevinden azledilmiştir⁶⁸.

Suistimal noktalarından biri olarak taşrada herhangi bir bölgeye atanan memurların dürüst olmaması ve görevinde tembellik göstermesi sayılabilir. Arşiv belgeleri içerisinde görevinde gevşeklik gösteren memurların azledilmesi durumu çok sık karşılaşılmıştır. Özellikle isyanların çıktığı veya stratejik olarak önem verilen bölgelerde, merkezin emirlerini ifa etmede tembellik edip dikkatsizce davranan memurlar hakkında şiddetle cezalandırmalar emredilmiştir. Örneğin Kürtler ve Ermeniler arasındaki çatışmaların engellenmesi amacıyla Muş'tan bir memur görevlendirilmesiyle beraber görevlerinde tembellik gösteren ve dikkatsizlik yapan memurların cezalandırılması emredilmiştir⁶⁹. Belirtmek gerekir ki görevinde rehabet gösteren memurların azledilmesi hadisesi sadece stratejik olan yerlerde değil Osmanlı topraklarının herhangi bir mıntkasında görülebilen durumlardandı.

Özellikle mülki amirlerin yaptığı görevi veya yetkiyi kötüye kullanma yaptığı alanlardan biri de memurların maaş kuponlarını kırmaktır. Mesela Erzincan Sancağı Liva Muhasebecisi Mehmed Asım Bey, askerlerin kuponlarını kırmaktadır. Asım Bey şikâyet edildiği halde durumun çözülmediğini anlatan 36.Tali Fırka Kumandanlığı, merkeze 17 Nisan 1890 tarihinde tekrar bildirim geçmiştir⁷⁰. Aynı yolsuz fiile Berat Muhasebecisi Fahri Efendi'nin de düştüğünü belirtmek gerekir. Fahri Efendi de tıpkı Asım Bey gibi askerlerin maaş kuponlarını kırmaktadır. İkisi arasındaki fark ise Fahri Efendi işten el çektilmiş

⁶⁷ 8.Madde: "Bir memurun kefil vefat eder veya istifa eyler ise yerine iki ay zarfında diğerini göstermesi iktiza edecek ve kefaleti tecdid etmeyenlere (yenilemeyenlere) memuriyetinden müstâfi (ayrılmış) nazarıyla bakılacaktır." Düstûr, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s.693.

⁶⁸ BOA., ŞD., 350/38.; BOA., BEO., 332/24869; BOA., DH.MKT., 218/2.; BOA., DH.MKT., 226/9.; BOA., BEO., 412/30852.

⁶⁹ BOA., Y.EE., 156/50.

⁷⁰ BOA., DH.MKT., 1718/91.

iken Asım Bey hakkında hiçbir işlem yapılmamış olmasıdır⁷¹. Fahri Efendi, Maden Sancağı muhasebecisi olduğu sırada da adı aynı fiille anılmıştı. Diyarbakır Valisi'nin Dâhiliye Nezaretine yazdığı 9 Mayıs 1907 tarihli yazısında askerlerin kuponlarını kırdığını, evinin ihtiyaçlarını devletin parasından gördüğünü, tahsildarlardan rüşvet alarak, bir tahsildarın zimmetine geçirdiği 15.000 kuruş olduğu sabit olduğu halde beraatını sağladığını, yolsuz bir tahsildarı işe aldığını bildiriyordu⁷².

Diyarbakır Vilayetinde adı yolsuzlukla anılan tek memur Fahri Efendi değildir. Palu Kazası Kaymakamı Nazif Bey'in de adı görevini suistimal etmekle anılmaktaydı. Siverek Kaymakamlığı sırasında yaptığı yolsuzluklardan dolayı yargılanmasına hükmedilen Nazif Bey'e isnat edilen suçlar şunlardı: Şahsi menfaati için karşılığında ilm u haber vermeyerek bazı köy muhtarlarından para almış ve bu paraları mal sandığına teslim etmemiştir. Adam öldürmek ve yangın çıkarmak suçlarından yakalanıp hapse atılan Ramazan b. Hüseyin'i rüşvet karşılığında salıvermiştir. Aynı şekilde Erzurum tüccarlarından bazılarının hayvanlarını çalan bir kişiyi 7 lira rüşvet alarak salıvermiştir. 1305 senesi aşarı ve 1307 senesi ağnam tahsildarlarının zimmeti çıktıkları halde bu kişileri istihdam edip borçlarını silmiştir. Hayvan rüsumu, Hasan adlı bir kişiye ihale edilmiş olduğu halde 10 lira rüşvet alarak Yusuf Ağa' ya ihale edilmiştir. İstibdâl

⁷¹ Asım Bey'in Erzincan muhasebeciliği görevini "*bazı zabitan-ı askeriye*" ile arasındaki ihtilaf nedeniyle 6 Şubat 1894'te görev yeri değişikliği yapılmıştır. BOA., BEO., 410/30750; BOA., DH.MKT., 248/7.

⁷² BOA., DH.ŞFR., 379/88.; Fahri Efendi hakkında bir diğer isnat Hazine memurlarından Muhtar Bey'e gönderdiği rüşvettir. Fahri Efendi bu sefer rüşvet almamış yani mürteşi değil, rüşvet veren bir râşidir. Bu isnat üzerine yapılan titiz çalışmalar sonucunda Fahri Efendi ile Muhtar Bey arasında evvelden gelen ailevi bir bağla dostluk olduğu ortaya çıkarılmış ve mektuptaki beyanda Fahri Efendi "*annesine verilmek üzere*" 30 lira para gönderdiğini belirtmişti. Bu inceleme Ergani Mutasarrıfı Mehmet Hayri Bey tarafından yapılmıştı. Hayri Bey'in Dersâdet'e gönderdiği tahkikat evrakıyla Fahri Efendi üzerindeki isnattan aklanmıştı. BOA., ŞD., 1297/6; Ancak Hayri Bey'in adı sonraki birkaç yılda yolsuzluğa karışmıştı. Ergani muhasebecisi olduğu yıllarda muvazzaf askerlik hizmetini bitiren efradın kuponlarını kırmak ve bazı havalelere para vermek ve tahsildar veya bazılarında rüşvet almak, evinin ihtiyaçlarını Ergani muhasebesinden gidermek ve bir tahsildarın 15.000 kuruş kadar zimmeti olduğu halde o tahsildarı beraat ettirmek gibi birçok yolsuz fiili vardır. BOA., DH.ŞFR., 379/88.

efradının⁷³ yanında bulunan kuponlar bedelini zamanında ödemeyerek, kırarak almalarına mecbur bırakmıştır.

Tüm bu isnatlara rağmen Şura-yı Devlet, 7 Eylül 1892 tarihli mazbatasında belirtildiği üzere bazı isnatlarının sabit olmamasından dolayı men-i muhakemesine karar verildiği halde zimmete geçirme, rüşvetle suçluları salıverme, rüşvet ile iş görme, ihaleye fesat karıştırma, kupon kırma gibi fiillerinin doğruluğu ispatlandığı için bunlardan dolayı yargılanmıştır. Bundan dolayı da görevinden azledilmiş ve yerine Gümüşhacıköy Kaymakamı Vekili Ali Ulvi Efendi tayin edilmiştir. Ancak iki yıl sonra tekrar kaymakamlık görevi için Derik Kazasına tayin edilmiştir⁷⁴. Nazif Bey'in yargılanmasına rağmen yargılamasını durduran makam ise Heyet-i İthamiye makamıdır. Bu makam vilayet merkezlerinde üçer adet üyeden seçilip vilayet mahkemelerinde cinayet davalarıyla ilgili ilk derece mahkemesince yapılan soruşturmayı incelemek ve kontrol etmek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak bu heyetin üyeleri halkın seçimiyle belirlenen ehliyetsiz kişiler olduğu için adalete uygun olmayan kararlar verilebilmekteydi. Bu heyetlerin *men'-i muhâkeme* ve *adem-i me'sûliyet* kararlarının temyize tabi olmaması görevlerini suistimal etmelerinin önünü açıyordu⁷⁵. İşte tam da bu yüzden Nazif Bey'in yargılaması Heyet-i İthamiye tarafından durdurulmuştu. Heyetin kararına temyizen karşı çıkan vilayet idare meclisi müstantikliğinin (sorgu hâkimliği) talebi, *mahalinden men-i muhakemesine karar verilmiş olan bir kişinin tekrar soruşturma geçirmesine gerek olmadığı* düşüncesiyle Şura-yı Devlet Temyiz Dairesi'nden reddedilmiştir⁷⁶. Bu örnekte Nazif Efendi'nin idare meclisince suçlu bulunduğu halde takribi iki yıl içinde başka bir yere göreve getirilmesi 1858 Ceza Kanunu'na aykırıdır. İlk kez rüşvet suçunu işlemiş olsa bile altı yıl boyunca bir memuriyete atanmayacağı kanunnameye sarihdir. Bu sefer Derik Kaymakamı olarak karşımıza çıkan Nazif Bey aynı görevi suistimal suçlarına ve kanuna aykırı fiillerine devam etmiş ve

⁷³ Muvazzaf askerlik hizmetini bitirip terhis edilen erler.

⁷⁴ BOA., İ.DH., 1297/43.; BOA., DH.MKT., 2009/117.; BOA., BEO., 79/5875.; BOA., DH.MKT., 2020/64.; BOA., BEO., 112/8399.; BOA., BEO., 497/37208.

⁷⁵ Osman Köksal, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gereken Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.9, (1998): 267.

⁷⁶ BOA., İ.DH., 1316/43.

hakkında yine 28 Nisan 1896 tarihinde yargılama kararı çıkmıştır. Ancak 1 Mayıs 1896 tarihli irade-i seniyye nedeniyle yargılanmamıştır⁷⁷.

Memurların yaptığı suistimallerin başka bir çeşidi de sahteciliktir. Sahtecilik genel anlamıyla başkasını aldatmak için hile yolunun kullanıldığı fiildir. Ahali arasında görülebildiği gibi memurlar arasında da sıklıkla görülebilirdi. 1927 yılına dek yürürlükte kalan 1858 Ceza Kanunnamesi'nde sahtecilik ve sahtekârlık maddelerine ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Bu kanunnameye göre evrakta sahtecilik yapmak ve kullanmak suç kabul edilmiştir⁷⁸. Cezası da 10 yıldan aşağı olmamak üzere kürek ve kalebentlik cezalarıdır.

Osmanlı memurları arasında sahtecilik olayların olduğunu arşiv belgelerinden gözlemlenmektedir. Özellikle bir memurun mührünün taklit edilmesi durumu sık karşılaşılan bir fiildi. Örneğin Musul'da Sandık Emni İbrahim Çelebi Efendi'nin mührünün taklit edilmesi nedeniyle Musul Âşar Başkâtibi Emin ve ikinci kâtip Abdurrahman Beyler soruşturma geçirmişti. Musul Vilayeti'nin yaptığı soruşturma neticesinde Emin ve Abdurrahman Beyler, İbrahim Efendi'nin mührünü taklit ederek mültezime 2.000 kuruşluk bir ilm u haber getirmesi ve kayıtlarda da görülmemesi için sahtekârlık yapmıştır. Ayrıca sandık ve âşar yevmiyelerini değiştirmek ve tahrif etmek suretiyle Emin ve Abdurrahman Beylerle Sirop Efendi aralarında anlaşmış ve bu suça Ağnam tahsildarları Süleyman ile Halil Beyleri ve vergi tahsildarlarından Mustafa ve Hasan Efendileri de dâhil etmişlerdir⁷⁹. Vilayetten gönderilen derkenarda sahtekârlık meselesinin gittikçe büyüyen bir mesele olduğundan bahisle bu suistimalin önünün alınması gerektiğine vurgu yapıp böyle bir suçu işleyenlere caydırıcı cezalar verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. O sebeple Emin ve

⁷⁷ BOA., BEO., 774/58048.; Bir süre görevsiz kalan Nazif Beyi 16 Nisan 1901 tarihinde Rakka Kaymakamlığına namzet seçildikten sonra iki kere hakkında çıkan şaibeden dolayı tayini gerçekleşmemiştir. BOA., DH.MKT., 2468/115. Bir müddet sonra ise 15 Ağustos 1904 yılında ise Resülayn Kaymakamlığına tayin edilse de 3. sınıf kaymakamlardan olduğu kendi münasibi bir kaymakamlığa tayin edilmesi gerektiği bildirildikten sonra başka bir namzet seçilmiştir. BOA., DH.MKT., 882/5. Nazif Bey kısa bir süre sonra Ermenek Kaymakamlığına tayin edilmiştir.

⁷⁸ Mehmet Sıddık Çinko, "Türk Hukukunda Resmi Belgede Sahtecilik Suçu", (Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022), 10-11.

⁷⁹ BOA., ŞD., 2157/30.

Abdurrahman Beyler, görevden azledilmeli ve meslekten ihraç edilmelidir. Âşar memurlarının yaptığı bu fiilin cezası olarak 1858 Ceza Kanunnamesi'nin 148. maddesinde...*Devlet-i Aliyye memuriyetlerine ve memurlarına mahsus bir mühre takliden sahte mühür imal eden ve böyle sahte mührü istimal eyleyen ve bilcümle hazâin ve mal sandıklarının mütedâvil olan eshâm ve tahvilât ve sirki vesâir her gûne senedâtını taklid veya sahtekârlıkla tağyir eden ve böyle sahte kavâim ve senedler istimal veyahut memâlik-i mahrûseye ithal eyleyen kimseler on seneden aşağı olmamak üzere muvakkaten kürek veya kal'abendlik cezasıyla mücâzât olunurlar.* denilmektedir⁸⁰. Sahte mühür fiilinden dolayı mahkeme tutuklama kararı çıkmıştır. Kısa bir süre sonra ise hazineyi zarara uğratmadıklarına karar verilince serbest bırakılmışlardır. Bir diğer evrakta sahtecilik örneği Isparta Mutasarrıfı Ahmed Ferid Paşa'nın sahtekârlığıdır. Paşa, Kars Tahrirat Müdürlüğü görevini ifa ettiği sırada kaymakam olmak için İntihab-ı Memurin Komisyonu'na birçok kez yazı yazmıştı. Ancak komisyondan aldığı cevapta usulen tahrirat müdürlüğü yapmış birinin kaymakamlık yapamayacağı bildirilse de buna rağmen Kars idare meclisi azalarının mühürlerini taklit ederek Kars Mutasarrıflığı vekâletinde bulunduğu dair sahte bir mazbata hazırlamıştı. Bu mazbatadan sonra kendisi Prizren Mutasarrıfı makamına getirildi. Ancak hakkında yapılan ihbarlar neticesinde durum Dâhiliye Nezareti tarafından araştırılmış ve Kars Mutasarrıfı olarak hiçbir zaman görev yapmadığı ortaya çıkmıştır. Suçu sabit olan Ahmed Ferid Paşa, 25 Temmuz 1888'de padişah iradesiyle azledilmiştir⁸¹.

Evrakta sahtecilik suçunun ihtilas ve zimmet suçuyla güçlü bir bağı vardır. Memurlar sahte senetler düzenleyerek sandıklardan para alabiliyorlardı. Örneğin Makriköy (Bakırköy) Belediye Başkan Vekili Cireyani Efendi ve belediye meclis azalarından bazıları sahte senetler ile belediye sandığından para almışlardır⁸². Buna benzer durum, 13 Temmuz 1889 tarihli bir belgede Tokat ve Sivas mal sandıklarından sahte havalenamerler ile para çıkarılmasıdır. Böylece sahte senetler ile sorunsuz bir şekilde sandıklardan kendi şahsiyetlerine paralar çıkarabiliyorlardı.

Evrakta sahtecilik vakalarının Filistin özelinde arttığını söylemek mümkündür. Özellikle Padişah Abdülhamid'in 1883 yılında Yahudilere Filistin'de toprak

⁸⁰ Akgündüz, *Mukayeseli İslam ...*, s. 858.

⁸¹ BOA., DH.MKT., 1576/55.; BOA., DH.MKT., 1594/77.; BOA., İ.DH., 1090/85452.

⁸² BOA., DH.MKT., 1648/14.

satışını yasaklamasıyla evrakta sahtecilik daha da ivme kazandığını söylemek mümkündür. Suriye Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gelen 10 Ocak 1894 tarihli bir tahriratta yabancı ülkelerden gelen Yahudiler Filistin'de toprak satın almaya devam etmekte oldukları belirtildikten sonra şu malumat verilmektedir. Evrakta Suriye Valisi Mehmed Rauf Paşa, özellikle ziyaret bahanesiyle Yafa Limanından karaya çıkan Yahudilerin her ne kadar belli bir süre için bu ziyareti yapabilecekleri söylenmiş olsa da, bölgeye geldikten sonra yerelde hizmet veren memurlarla işbirliği yaparak Filistin'e yerleştiklerinden bahsetmektedir. Rauf Paşa'nın ifadesine göre kendisi 1877-1889 yılları arasında Kudüs Mutasarrıflığı yaptığı sürede 20.000'e yakın Yahudi nüfusu var iken 1893 yılının sonlarına doğru, Fransız Konsolosunun beyanına göre, 40.000'i bulan bir Yahudi nüfusu oluşmuştu. Paşa'nın Mutasarrıflık görevinin sonundan 1893 yılına kadar yani dört yıllık süre içinde Yahudi nüfusu iki kat artmıştı⁸³. Bunun nedeni olarak nam-ı müstear ile yani sahte isimlerle ve sahte evraklarla arazi ve emlak almalarıdır. Bölge idareci ve memurları Yahudilerin toprak almasına şahsi çıkarları için destek veriyordu. Padişahın tüm yasaklamalarına rağmen Hayfa Belediye Başkanı Mustafa Efendi, sahte ve eski tarihli ruhsatnameler ayarlayarak 140 hanelik bir köy kurdurmaya kadar ileri gitmişti. Rusya'dan gelen Yahudiler, sanki bölgenin sakinleri gibi gösterilerek sahte tezkire-i Osmaniye (nüfus kâğıdı) ile Osmanlı vatandaşı yapılıyordu⁸⁴. Dahası devlet memurları tarafından Yahudiler için sahte tapu senetleri ayarlanıyordu. Bu yüzden tapu senedi verme yetkisi, tapu memurlarının elinden alınmış ve doğrudan doğruya merkezin iznine tabi tutulmuştur⁸⁵.

7 Kasım 1895 tarihinde Padişah II. Abdülhamid'e sunduğu layihası nedeniyle Sadrazamlıktan azledilen ve sonra taşra teşkilatı içine dâhil edilip sırasıyla Halep ve Aydın Valiliği yapan Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa, 1902 yılında Filistin'de Yahudilere nam-ı müstear isimlerle toprak satışı fiiline adı karışanlardan biri olmuştur. Sadrazamlık yapmış bir Paşanın böyle bir fiile adının karışması Yıldız Sarayı'nda bomba etkisi yaratmıştır. Abdülhamid, Kamil Paşa'nın böyle bir işi yapıyorsa bile hemen durdurulması gerektiği ile ilgili olarak irade göndermiştir. Kamil Paşa, satışın Yahudilere yapılmadığını her fırsatta ifade etse de Yahudiler

⁸³ BOA., Y.PRK. DH., 7/29.

⁸⁴ BOA., Y.PRK. AZJ., 27/39.

⁸⁵ BOA., DH.MKT., 2025/36.

nam-ı müstearla araziyi almaya çalıştılar. Ancak Beyrut Valiliği'nden gelen bilgilere göre Kamil Paşa'nın dediğinin aksine Yahudi Filipson adında biri araziyi satın almak teşebbüsünde bulunmaya devam etmiştir⁸⁶. Görüldüğü üzere yolsuzluk konusunda Osmanlı son dönemi birbirinden zengin örneklerle doludur.

SONUÇ

Yolsuzluk tarihteki ve günümüzdeki her devlet gibi Osmanlı'nın çöküşünü hazırlayan önemli bir sorunsal olmuştur. Osmanlı Padişah II. Mahmud'tan itibaren sürekli bir değişim içinde ilerlemiştir. Yönetimde ve devlet mekanizmasında oluşturulan yenilikler, bu dönemde yolsuzlukları engelleyip devlet gelirlerini artırma ve kurumları işlevsel kılma özelinde olmuştur. Çünkü devletin her kademesinde ve her kurumunda kamu personelleri yolsuzluk yapmaktan çekinmiyorlardı. Etik dışı davranışları sergileyen bu memurlar şahsi çıkarları nedeniyle bir devletin daha zor zamanlarında daha büyük yolsuz fiillere girebilmekten geri durmayabilirdi. Nitekim Abdülhamid'in Filistin'de Yahudilere ve yabancılara toprak satışını yasaklaması bir devlet siyaseti olduğu halde Filistin'de toprak satışı ve Yahudilerin bölgeye iskân etmesi konusunda bölgedeki memurlar şahsi çıkarları gereği işbirliği yapmışlardır.

Devlet memurlarının bir takım sorunları olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı devletinde görevli memurlar eski tarihlerde maaş almıyorlardı. Bunun yerine hizmetleri karşılığında ufak ücretler kabul ediyorlardı. Ancak bir süre sonra kişisel hırslardan dolayı hizmetlerinden daha çok fazla meblağ talep etmeye başladıkları için II. Mahmud döneminde maaş usulüne geçilmişti. Fakat uzun bir süre ülkenin içinde bulunduğu mali buhran sebebiyle düzenli bir maaş uygulamasının hayata geçirilmesinde aksaklıklar yaşanmıştır. Abdülhamid döneminde özlük haklarıyla ilgili mâzûliyet maaşı (işsizlik maaşı), tekâüd maaşı (emeklilik aylığı) gibi umut vadeci gelişmeler yaşansa da sorunun çözüldüğünü söylemek çok güçtür. Maaş alsalar bile ailelerine bakmakta zorluk çeken bir memur sınıfı mevcuttur. Beka sorunu yaşayan memurların yolsuzluklara yöneldikleri bu dönemin önemli bir gerçeğidir. Ancak küçük memurlardan ziyade idareci, defterdar gibi büyük taşra

⁸⁶ BOA., BEO., 1859/139361.; BOA., BEO., 1963/147212.; BOA., BEO., 2129/159604.; BOA., İ.HUS., 100/15.; BOA., Y.A.HUS., 435/47.; BOA., Y.EE.KP., 42/4154.; BOA., ŞD., 2726/31.

memurlarının yetkilerini ve nüfuzlarını kötüye kullanıp yolsuzluk yapma oranları daha yüksek olmuştur.

Abdülhamid döneminde yolsuzluk suçlarından en çok görevi suistimal, rüşvet ve zimmet suçları meydana gelmiştir. 1858 Ceza Kanunnamesi ve buna ek nizamnamelerle yolsuzluk yapan memurların ceza müeyyideleri belirlenmiştir. Bu müeyyideler ise memuriyetten geçici süreliğine uzaklaştırmak, nişan ve madalyaların sökülmesi, memuriyetten ihraç, para cezası, verilen maddi zararın tazmin edilmesi, hapis, kalebentlik ve kürek cezalarıdır. İdam cezası, uygulanmamıştır. Ancak yapılan incelemeler neticesinde belirtilmelidir ki ceza müeyyideleri etkin şekilde uygulanmamış, cezalar caydırıcı olmamıştır. Müeyyidelerin genellikle cezanın mükerrer olduğunda yani tekrarlandığında uygulandığını söylemek mümkündür.

Üzerinde yolsuzluk isnadı olan memurların ilk başta becayış usulü ile yerlerinin değiştirmesi sağlanıyordu. Bu usul memurlara uyarı niteliğindedir. Eğer suç ikinci kere işlerse o zaman yargılanıyorlardı. Tabi bu durum alenen suç işlediği sabit olan memurlar için geçerli olmamakta, merkeze şikâyet edilen memurlar için geçerli olmaktadır. Antaki Nasrullah adlı suçludan rüşvet isteyen mahkeme heyetinin cezalandırılmaması, sadece heyetin dağıtılmasıyla yetinilmesi bu fikrin istisnasıdır. Burada dikkate değer olan rüşvet isteyen ama henüz almayan memurların suçlu kabul edilmemesidir. Caydırıcı cezai müeyyidelerin olmamasının en önemli sebebi liyakatli personel eksikliğidir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

BEO., 41/3024; BEO., 42/3143.; BEO., 65/4869.; BEO., 79/5875.; BEO., 112/8399.; BEO., 143/10666; BEO., 170/012682.; BEO., 248/18575; BEO., 253/18915; BEO., 332/24869; BEO., 410/30750; BEO., 412/30852.; BEO., 476/35683; BEO., 497/37208.; BEO., 563/42154.; BEO., 565/42338; BEO., 774/58048.; BEO., 879/65891; BEO., 907/68011; BEO., 1520/113970.; BEO., 1859/139361.; BEO., 1963/147212.; BEO., 2129/159604.; BEO., 3266/244881.

DH.MKT., 53/11.; DH.MKT., 140/22.; DH.MKT., 146/39; DH.MKT., 218/2.; DH.MKT., 226/9., DH.MKT., 248/7.; DH.MKT., 288/70; DH.MKT., 349/26.;

(ATAD)

DH.MKT., 758/1.; DH.MKT., 882/5.; DH.MKT., 950/32.; DH.MKT., 1294/72.;
DH.MKT., 1359/61; DH.MKT., 1396/88; DH.MKT., 1475/21.; DH.MKT., 1512/8.;
DH.MKT., 1514/56.; DH.MKT., 1576/55.; DH.MKT., 1594/77.; DH.MKT., 1601/85.;
DH.MKT., 1648/14.; DH.MKT., 1661/36.; DH.MKT., 1677/92.; DH.MKT., 1703/91.;
DH.MKT., 1705/116.; DH.MKT., 1706/11.; DH.MKT., 1718/91.; DH.MKT.,
1749/88.; DH.MKT., 1760/112.; DH.MKT., 1807/112.; DH.MKT., 1813/1.;
DH.MKT., 1866/56.; DH.MKT., 1934/29; DH.MKT., 1950/54.; DH.MKT., 2009/117.;
DH.MKT., 2020/64.; DH.MKT., 2025/36.; DH.MKT., 2036/106.; DH.MKT.,
2051/71; DH.MKT., 2060/105.; DH.MKT., 2191/22; DH.MKT., 2390/89; DH.MKT.,
2468/115.

DH.SAİD.d., 1/276.; DH.SAİD.d., 3/580.; DH.SAİD.d., 4/50.

DH.ŞFR., 137/3.; DH.ŞFR., 162/28.; DH.ŞFR., 379/88.

DH.TMİK.M., 39/44.

HR.TH., 110/79.

İ.AZN., 15/26; İ.AZN., 30/34.

İ.EV., 35/31.

İ.DH., 1090/85452.; İ.DH., 1231/96380.; İ.DH., 1274/100223.; İ.DH., 1297/43.; İ.DH.,
1316/43.; İ.DH., 1327/13.; İ.DH., 1336/42; İ.DH., 1351/61.

İ.HUS., 100/15.

İ.ML., 7/52.; İ.ML., 19/45.

ML. EEM., 31/22.

TFR.I.MKM., 18/1774.

ZB., 443/40.

Y.A.HUS., 435/47.

Y.EE., 156/50.

Y.EE.KP., 42/4154.

Y.PRK. ASK., 86/46.

Y.PRK. AZJ., 21/65. Y.PRK. AZJ. 27/39.

(ATAD)

Y.PRK. AZN., 11/5.

Y.PRK. BŞK., 20/105

Y.PRK. DH., 7/29.

ŞD., 320/32.; ŞD., 320/34.; ŞD., 333/2; ŞD., 350/38.; ŞD., 433/55.; ŞD., 435/93; ŞD., 440/49; ŞD., 1297/6; ŞD., 1654/1.; ŞD., 1712/9; ŞD., 1712/22; ŞD., 2024/31; ŞD., 2157/30; ŞD., 2490/37; ŞD., 2505/37; ŞD., 2572/28.; ŞD., 2581/44.; ŞD., 2599/33; ŞD., 2726/31.; ŞD., 2931/66; ŞD., 2932/14; ŞD., 2933/14.; ŞD., 2936/1

II. Telif Eserler

Akgündüz, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1986.

Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul: Gökkuşbu Yay., 2004.

Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler Etkiler ve Çözüm Önerileri. Ankara: TEPAV, 2006.

Bozkurt, Ömer, Seriyeye Sezen ve Tugay Ergun, *Kamu Yönetimi Sözlüğü*: Ankara: TODAİE Yay., 1998.

Çetin, Atilla, "Osmanlı Döneminde Kocaeli Sancağı ve Civarının Ünlü Şahsiyetleri", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed.: Haluk Selvi, Bilal Çelik). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., (2015): s.1434-37.

Çetinsaya, Gökhan, *Ottoman Administration of Iraq*. (London: Routledge Studies on the Middle East, 2006.

Çinko, Mehmet Sıddık, "Türk Hukukunda Resmi Belgede Sahtecilik Suçu.", Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2022.

Çoban, Harun, "Osmanlı Devleti Sivil Bürokrasisinde Suç ve Ceza (1892-1900).", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2020.

Düstûr, I. Tertib, C.1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289.

- Düstûr, I. Tertib, C.4, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299.
- Düstûr, I. Tertib, C. 5, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937.
- Düstûr, I. Tertib, C.7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.
- Ergüneş, Nuray, "Bankalar, Birikim, Yolsuzluk 1980 Sonrası Türkiye'de Bankacılık Sektörü.", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Gedikli, Ayfer, "Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme.", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 9/36, (2011): 169-88.
- Gökçen, Ahmet, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı." *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/1-2, (1994): 203-88.
- Gürelli, Nevzat, "İrtikâp ve Rüşvet Cürümleri.", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1954.
- Köksal, Osman, "Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gereken Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha.", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, (1998): 263-85.
- Köse, Saffet, "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11, (2008): 139-66.
- Larmour, Peter, "Corruption and Governance in South", *Pasific Studies*, 20/3, (1997): 3- 4.
- Mumcu, Ahmet, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1985.
- Özger, Yunus, "Osmanlı Taşra Yönetiminde Bir İktidar Mücadelesi Örneği: İzmit Mutasarrıfı Selim Sırrı Paşa'nın Karamürsel Kaymakamı ile Yönetim Çatışması.", *History Studies*, 12/6, (2020): 3091-105.
- Rumeli Vilâyeti Kânûnu*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1296.
- Sahillioğlu, Halil, "İbn-i Nüceym'in Rüşvet Hakkındaki Risalesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22/1, (1966): 691-97.

Hande İLK TEN

II. Abdülhamid Dönemi Memur Yolsuzlukları (1876-1908)

Türkçe Sözlük, 2.Cilt, TDK Yay., Ankara, 1998.

Türkmen, Bilge Ceren, "Osmanlı Maliyesinde Yolsuzluk (1882-1886).", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2022.

Yıldırım, Kamer, "Halil Rıfat Paşa'nın Aydın Valiliği", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2008.

(ATAD)

- 41 -